शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नारायणप्रसाद दाहाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७७

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व
नारायणप्रसाद दाहाल
२०७७

शोधनिर्देशकको मतव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षका विद्यार्थी नारायणप्रसाद दाहालले **शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७७/१२/१०

....

सहप्रा. विनोदप्रसाद सुवेदी

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

१. प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे ....

(विभागीय प्रमुख)

२. सहप्रा. विनोदप्रसाद सुवेदी ....

(शोधनिर्देशक_

३. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल ....

(बाह्य परीक्षक)

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

मिति : २०७७/१२/२२

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि **शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र श्रद्धेय गुरु सहप्रा. विनोद सुवेदीज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार गरिएको हो । शोधपत्र तयारीका क्रममा आइपरेका समस्याहरूको उचित समाधानका लागि आवश्यक सल्लाह, सुझाव दिई शोधपत्रको परिष्कार र परिमार्जनका निमित्त समुचित मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने उहाँप्रति हार्दिक नमन गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्रको तयारीका सिलसिलामा यथाशक्य सामग्री उपलब्ध गराउनुका साथै व्यस्त जीवनमा पनि आवश्यक सूचना प्रदान गरी आफ्नो महत्वपूर्ण विचार व्यक्त गरिदिनु हुने शोध नायक शिवसुन्दर पुडासैनीको उल्लेखनीय सहयोगप्रति आभार प्रकट गर्दछु । प्राविधिक रूपमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय दाजु उपप्रा. दीपकप्रसाद ढकालप्रति कृतज्ञ छु । यसैगरी शोध नायकका बारेमा महत्वपूर्ण विचार र सामग्रीहरू सङ्कलनमा सहयोग गर्ने घरपरिवारप्रति पनि आभारी छु ।

अन्तमा यस शोधपत्र कार्यलाई हर तरहले सहयोग गर्दै अध्ययनलाई शुद्धता तथा आवश्यक सेटिङ्ग गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने युनिभर्सल फोटोकपी एन्ड कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरको सुशीला खत्रीज्यूप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

शैक्षिक सत्र : २०७०/०७१

परीक्षा रोल नं. : २८०२०८/०७३

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं. : ६-१-४०-७७१-२००५

मिति : २०७७/१२/१०

....

नारायणप्रसाद दाहाल
शोधार्थी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.कीर्तिपुर ।

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय १

१.२ समस्याकथन १

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.५ शोधविधि ४

१.५.१ सामग्री सङ्कलन विधि ४

१.५.२ विश्लेषण विधि ५

१.५.३ सैद्धान्तिक पर्याधार ५

१.६ शोधको सीमाङ्कन ५

१.७ शोधको औचित्य र महत्व ६

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा ६

दोस्रो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी

२.१ विषयपरिचय ७

२.२ जन्मस्थान ७

२.३ वंशवृत्त ८

२.४ बाल्यकाल ९

२.५ उपनयन १०

२.६ शिक्षादीक्षा १०

२.७ विवाह ११
२.८ पारिवारिक पृष्ठभूमि ११
२.९ आर्थिक स्थिति ११
२.१० कार्यक्षेत्र र आजीविका घ १२
२.११ रुचि तथा स्वभाव १२
२.१२ साहित्ययात्रा १३
२.१२.१ साहित्य रचनाको प्रेरणा १३
२.१२.२ लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी १४
२.१२.२.१ अनौपचारिक यात्रा १४
२.१२.२.२ औपचारिक यात्रा १५
२.१२.२.३ कृति र रचनाहरू १५
२.१३ सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता र कार्य १६
२.१४ सम्मान तथा पुरस्कार १७
२.१५ साहित्यिक अवधारणा र जीवन दर्शन १८
२.१६ निष्कर्ष १९

तेस्रो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व

३.१ विषयपरिचय २०
३.२ व्यक्तित्वको अध्ययनको अवधारणा २०
३.२.१ व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षहरू २१
३.३ निष्कर्ष ३०

चौथो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको कृतित्वको अध्ययन

४.१ विषयपरिचय ३३

४.२ प्रकाशित र रचनाहरूको सूची ३४

४.३ विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेख तथा रचनाहरू ३४

४.४ 'अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला' कविता सङ्ग्रहका विश्लेषण ३५

४.४.१ विषयवस्तु ३७

४.४.२ संरचना ३७

४.४.३ भाव ३७

४.४.४ लय ३८

४.४.५ विम्ब, प्रतीक, अलङ्कार ३९

४.४.६ उद्देश्य ४०

४.४.७ शीर्षक सार्थकता ४०

४.४.८ निष्कर्ष ४०

४.५ 'भविष्यको बाटो' बालकथा सङ्ग्रहको विश्लेषण ४१

४.६.१ कथावस्तु ४२

४.६.२ पात्र ४३

४.६.३ परिवेश ४४

४.६.४ दृष्टिविन्दु ४५

४.६.५ उद्देश्य ४६

४.६ 'वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू' कवितामा सङ्ग्रहको विश्लेषण ४७

४.६.१ भाव ४८

४.६.२ लय ५०

४.६.३ विम्ब प्रतीक र अलङ्कार ५१

४.६.४ उद्देश्य ५१

४.६.५ निष्कर्ष ५२
४.७ 'प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश' कथासङ्ग्रहको विश्लेषण ५३
४.७.१ कथावस्तु ५४
४.७.२ पात्र ५५
४.७.३ परिवेश ५६
च
४.७.४ दृष्टिविन्दु ५७
४.७.५ उद्देश्य ५९
४.८ जीवनी र कथाकृतिको बिचको अन्तरसम्बन्ध ६०
४.९ शिवसुन्दर पुडासैनीका औपन्यासिक कृतित्व ६१
४.९.१ कथावस्तु ६१
४.९.२ पात्र ६२
४.९.३ परिवेश ६३
४.९.४ भाषाशैली ६३
४.९.५ दृष्टिविन्दु ६४
४.९.६ उद्देश्य ६५
४.९.७ शीर्षक सार्थकता ६६
४.९.८ निष्कर्ष ६६

पाँचौं परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश ६९
५.२ निष्कर्ष ७१
सन्दर्भसामग्री सूची ७४

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

शिवसुन्दर पुडासैनी नेपाली साहित्यका एक प्रतिभा हुन् । उनले साहित्यका कथा, उपन्यास, कविता र अनुसन्धानात्मकका विषय क्षेत्रमा कलम चलाएका छन् । *वर्तमानबुद्ध र मान्छेहरू* (२०६१), *अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला* (२०६७), *सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल* (२०६७), *प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश* (कथासङ्ग्रह) (२०६९), *भविष्यको बाटो* (बालकथा सङ्ग्रह) (२०७४) लगायतका कृतिहरू प्रकाशित छन् । उनका कृतिरूमा राजनीति, हिंसा, अन्याय, शोषण, पीडा र अभावलाई विषयवस्तु बनाइएको पाइन्छ । देशप्रेम, राष्ट्रियता, सुन्दर परिकल्पनालाई उनले आफ्ना साहित्यिक सिर्जनाका विषयवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् ।

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व नामक प्रस्तुत शोधअन्तर्गत उनका हाल उपलब्ध रहेका दुई कविता कृति तथा एक उपन्यास कृति कथासङ्ग्रह गरी जम्मा चार, एक बालकथासङ्ग्रह कृतिहरूको शोधनिष्ठ विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा उनै प्रतिभाशाली स्रष्टाको योगदानको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

आधुनिक नेपालीसाहित्यका अग्रज प्रतिभा शिवसुन्दर पुडासैनीको कथा, उपन्यास र कविता तथा अनुसन्धानात्मक क्षेत्रमा कस्तो योगदान पुऱ्याएका छन् भन्ने प्राज्ञिक समस्या नै प्रस्तुत शोधको समस्या हो । यसै प्राज्ञिक समस्यालाई केन्द्रमा राखेर अन्य विशिष्ट समस्यालाई समस्याकथनका विशिष्ट पक्ष बनाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

(१) शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनीका घटनाक्रम केकस्ता छन् ?

(२) शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व केकस्तो छ ?

(३) शिवसुन्दर पुडासैनी कृतित्व केकस्तो छ ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

शिव सुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका पक्षलाई मुख्य शोध समस्या बनाइएका कारण उक्त विषय नै प्रस्तुत शोधको मुख्य प्राज्ञिक शोधविषय हो । यसलाई विशिष्टीकृत गरी अनुसन्धान गर्नका निम्ति खास गर्भस्थ समस्या विधि निर्धारण गरिएको छ । तिनलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

(१) शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनीका घटनाक्रम अध्ययन गर्नु,

(२) शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्वको अध्ययन गर्नु,

(३) शिवसुन्दर पुडासैनी कृतिहरूको अध्ययन गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

शिवसुन्दर पुडासैनी नेपाली साहित्यका विविध विधामा परिचित नाम हो । उनका कथा, उपन्यास, कविता र बालकथातथा अनुसन्धानात्मक कार्यको सम्बन्धमा कतिपय लेखकहरूले विभिन्न समयमा समीक्षा एवं परिचर्चा गरेको पाइन्छ । पुडासैनीका सन्दर्भमा भएका पूर्वाध्यान र तिनमा प्रस्तुत विषयलाई प्रस्तुत शोधको आवश्यकता र प्रयोजन अनुसार कालक्रमिक रूपमा यसप्रकार समेटिएको छ ।

मोहनराज शर्मा (२०६१) ले *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू* शीर्षक प्रकाशित भूमिकामा शिवसुन्दर पुडासैनी हिंसाको राजनीति एक दिन परास्त हुने आशा बोकेका कवि हुन् भनेका छन् । पुडासैनीको कविताका भावलाई शर्माको यस अध्ययनले उल्लेख गरेको छ ।

माधव मैनालीले (२०६१) सालमा उनको कविता सङ्ग्रह *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू* मा शुभेच्छा राख्दै उनलाई उदियमान कवि भनेर उनलाई भनेका छन् । यस शुभेच्छामा मैनालीले कवि पुडासैनीलाई एक भर्खर उदाउन लागेका कवि भनेर भनेका छन् ।

उज्ज्वल जी.सी. (२०६७) गते पुडासैनी कै कविता सङ्ग्रह *अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला* मा आजलाई विश्राम लिन्छु भन्ने शीर्षकमा कवि पुडासैनीलाई एक युवाकवि हुन् भनेका छन् । पुडासैनीलाई यस लेखमा जी.सी.ले एक राष्ट्र र राष्ट्रप्रति सजग र चिन्तित एवम् भावुक कवि भनेर भनेका छन् । उनको यस लेख प्रस्तुत शोधकार्यको निम्ति सामान्य आधार सामग्री बन्ने देखिन्छ ।

मोदनाथ प्रश्रितले *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू* (२०६१) कविता सङ्ग्रहमा भूमिका लेखनका क्रममा "हिंसाको अल्पायु चिन्ने" पुडासैनीको कवित्व शीर्षकमा समालोचकीय दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेका छन् । यस क्रममा उनले कवि पुडासैनीलाई शब्दले भन्दा अलङ्कारले र अलङ्कारले भन्दा विचारले माथि उचाल्ने छ किनभने उनी गतिशील राष्ट्र जागृत जनता र विद्रोही झञ्झावातका कवि हुन् । त्यसैले उनको कविताले कनिकुथी शब्द शिल्प भन्दा शब्दहरूको ज्वारभाटा, अर्थ र भावको आँधीबेहरी माग गर्दछ । उनको कविता अभिजात शब्दावलीको साँघुरो सीमाभित्र होइन जन भाषाका विशाल प्रवाहहरूमा वेगवान् भएर शहर, गल्ली, गाउँ र टोलहरूसँग दन्दनाउँदै पुग्न चाहन्छ भनी टिप्पणी गरेका छन् । प्रस्तुत शोधमा शिव सुन्दर पुडासैनीको कवित्वको विश्लेषणलाई विशिष्ट शोध्य विषय बनाइएका कारण यो पूर्वाध्ययन महत्वपूर्ण छ ।

शिवसुन्दर पुडासैनी स्वयम्ले *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू* (२०६१) कृतिमा 'मेरो भन्नु' शीर्षकको लेखमा वर्तमान दिनप्रतिदिन दुख्दै जान थालेको राष्ट्रियताको परिभाषा हराउँदै जान थालेका, स्वाभिमान ढलेको, मान्छेले मान्छेको अस्तित्व नै नचिनेको, सीमानाका धर्साहरू मेटिँदै जान लागेका, अन्याय, अत्याचार बढेको, मान्छेहरू बन्दुकभित्र परिभाषित हुन थालेका न्याय, बन्दुक बन्दै जान थालेको, शान्ति विनाश हुँदै जान थालेको, शान्ति विनाश हुँदै जान थालेको, न्याय बन्दुक बन्दै जान थालेका, शान्ति विनाश हुँदै जान थालेको, शान्तिका अग्रदूत गौतम बुद्धको आस्थामाथि बम वर्षाइएको छ ।

१.५ शोधविधि

प्रस्तुत शोध समस्यालाई विश्वसनीय प्रमाणिक एवम् पूर्णता प्रदान गर्ने क्रममा सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय कार्य एवम् अर्न्तवार्ता विधिलाई मूलतः आत्मसात् गरिएको छ । त्यसका लागि सम्बद्ध पुस्तक पत्रपत्रिकाको अध्ययन गर्दै शोधनायकसँगको प्रत्यक्ष भेटघाट र सम्पर्कबाट लिखित एवम् मौखिक रूपमा आवश्यक अन्तर्वार्ताका माध्यमबाट यथा सम्भव जानकारी प्राप्त गरी उपयुक्त सामग्री सूचना सङ्कलन गरिएको छ । प्रसतुत शोधपत्रमा पुडासैनीको जीवनका अनेक मोडहरूसँग सम्बन्धित हुनाका साथै उनका व्यक्तित्व र कृतित्व अध्ययनसँग सम्बन्धित भएकोले जीवनीपरक समालोचना र कृतिपरक समालोचनाको पनि आधार लिइएको छ ।

१.५.१ सामग्री सङ्कलन विधि

शोधका लागि सामग्रीको खोजी गर्ने विधि नै सामग्री सङ्कलन विधि हो । यसमा स्वयम् पुडासैनीसँग लिइएको अर्न्तवार्ता, उनका कृति, उनका बारेमा गरिएको सर्वेक्षण आदि प्राथमिक स्रोतको प्रयोग गरी सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ भने त्यस्तै उनका विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित रचनाहरू पुस्तकालयबाट पनि प्राप्त गरिएकोले सामग्री सङ्कलन विधि मध्ये प्राथमिक स्रोतमा रहेको पुस्तकालयीय विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

शिवसुन्दरका प्रकाशित रचनाहरू प्रस्तुत शोधका प्राथमिक सामग्री हुन् । पुडासैनीका प्रकाशित रचना पुस्तकालयमा उपलब्ध हुने भएकाले पुस्तकालय कार्यको प्रयोग गरी प्राथमिक सामग्रीको सङ्कलन विश्लेषण निम्ति चयन तथा विश्लेषणका आधारमा रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

शिवसुन्दर पुडासैनीका रचनाका विषयमा भएका विवरणात्मक व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक रूपले गरिएका अध्ययन प्रस्तुत शोधका द्वितीयक सामग्री हुन् । नुवाकोट

जिल्लाका साहित्यकारको योगदान, स्रष्टाका विधागत प्रवृत्ति निरूपण गरिएका सामग्री तथा शिवसुन्दरका कृतिका विषयमा गरिएका कृतिगत परिचयसँग सम्बद्ध सामग्रीलाई पनि द्वितीयकका रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

१.५.२ सामग्री विश्लेषण विधि

यस अनुसन्धानमा प्राप्त सामग्रीलाई ऐतिहासिक रूपरेखा प्रस्तुत गर्ने गरी ऐतिहासिक तथा तालिकीकरण विधि, नुवाकोट जिल्लाका अन्य साहित्यकारसँगको तुलना तथा जिल्लागत साहित्यिक योगदानका कोणबाट अध्ययन गर्न तुलनात्मक विश्लेषण विधि, पुडासैनीका कृतिमा प्रयुक्त विषयको वर्णनका निम्ति वर्णनात्मक विधि आदिको प्रयोग गरिएको छ ।

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी र कृतित्वमा यसको प्रभाव विश्लेषण गर्नका निम्ति प्रस्तुत शोधमा जीवनीपरक समालोचनाको पद्धतिलाई सैद्धान्तिक पर्याधार बनाइएको छ । त्यसैगरी पुडासैनीका कवितासङ्ग्रह, कथासङ्ग्रह, उपन्यास र बालकथासङ्ग्रह प्रकाशित भएका कारणले क्रमशः कविता, कथा, उपन्यास र बालकथाको विधा तत्वलाई विश्लेषणको निम्ति सैद्धान्तिक पर्याधार बनाइएको छ ।

१.६ शोधको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्रमा पुडासैनीका प्रकाशित, अप्रकाशित कृतिहरूका साथै उनको व्यक्तित्व र जीवनी अध्ययनको सामान्य विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ । उनको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई कृतिका सापेक्षतामा मूल्याङ्कन गर्न विधातात्विक अध्ययन गरिएको छ । शिवसुन्दरको जीवनीका घटनाक्रम, व्यक्तित्वका विविध पक्ष र कृतित्वको विश्लेषण गरिएको छ । यसका अतिरिक्त अन्य कोणबाट अध्ययन गर्न सकिने सम्भाव्यता भएता पनि तिनका आधारमा प्रस्तुत अध्ययन गरिएको छैन ।

१.७ शोधको औचित्य र महत्त्व

नेपाली साहित्यको कविता, कथा, उपन्यास, बालकथाजस्ता क्षेत्रमा कलम चलाएका प्रतिभा शिवसुन्दर पुडासैनीका विषयमा फुटकर अध्ययन भएको भएता पनि स्नातकोत्तर तहको शोधपत्रका तहसम्मको आयाममा हालसम्म अध्ययन नभएका कारण यो अध्ययन औचित्यपूर्ण छ । उत्तरवर्ती अध्ययनका क्रममा आवश्यक सूचना समेत सङ्कलन र एकीकृत समेत गर्ने भएका कारण प्रस्तुत अध्ययन सार्थक देखिन्छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधका मुख्य शोध्य समस्या र तिनका केन्द्रीयतामा सङ्गठित परिच्छेद योजनालाई निश्चित संरचनात्मक ढाँचा दिइएको छ । यसलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

दोस्रो परिच्छेद : शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी

तेस्रो परिच्छेद : शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व

चौथो परिच्छेद : शिवसुन्दर पुडासैनीको कृतिहरूको

पाँचौं परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

सन्दर्भ सामग्रीसूची

दोस्रो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी

२.१ विषयपरिचय

प्रस्तुत परिच्छेदमा शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनीका प्रमुख घटनाक्रमसँग सम्बद्ध छ । यसक्रममा वंशावलीदेखि उनको जीवनका सामाजिक सन्दर्भ सापेक्ष विषयलाई प्रस्तुत परिच्छेदमा अध्ययन गरिएको छ । विशेषतः उनको जन्मस्थान, बाल्यकाल, शिक्षादीक्षा, प्रेम प्रकरण र विवाह प्रस्ताव पारिवारिक पृष्ठभूमि, आर्थिक स्थिति, कार्यक्षेत्र र आजिविका, रुचि तथा स्वभाव, साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश र कार्य, लेखनको प्रारम्भ सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता र कार्य साहित्यका क्षेत्रमा सम्मान र पुरस्कार, उनको रुचि तथा स्वभाव, साहित्यिक गतिविधि तथा साहित्यिक अवधारणा र जीवन दर्शनलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ जन्मस्थान

शिवसुन्दर पुडासैनीको जन्म २०२९ माघ ०३ गते पिता दाताराम पुडासैनी र माता वेद कुमारी पुडासैनीको सन्ततीका रूपमा नुवाकोट जिल्ला, जिलिङ गा.वि.स. वडा नं. २ बेसीथोकमा भएको हो । हाल उनी विदुर नगरपालिका वडा नं. ७ देवीघाटमा स्थायी रूपमा बसोबास गरिरहेका छन् । पितामाताका चार भाइ छोराहरू मध्ये कान्छो छोराका रूपमा शिवसुन्दर पुडासैनीको जन्म भएको हो । पुडासैनीको पुख्यौली पृष्ठभूमि काठमाडौँ जिल्ला र कुमरी गा.वि.स. तथा रसुवा जिल्लासँग जोडिएको पाइन्छ । बुबा दाताराम पुडासैनीको विवाह रसुवा जिल्ला धैवुङ गाविसकी वेदकुमारीसँग भएको थियो । यिनै दम्पतीका चार भाइ छोरा मध्ये कान्छा हुन् पुडासैनी वंशवृत्तबाट पनि उनको बारेमा पुष्टि गर्न सकिन्छ ।

२.३ वंशवृत्त

कुनै पनि व्यक्तिको जन्मसँग सम्बन्धित पुर्खा र तिनका शाखा प्रशाखासँग सम्बन्धित क्रमिक विकासलाई वंशपरम्परा मानिन्छ । पुडासैनी स्वयंले दिएको वंशवृत्तको स्वरूपलाई आरेखमा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

आरेख नं. १

शिवसुन्दर पुडासैनीको वंशवृत्त

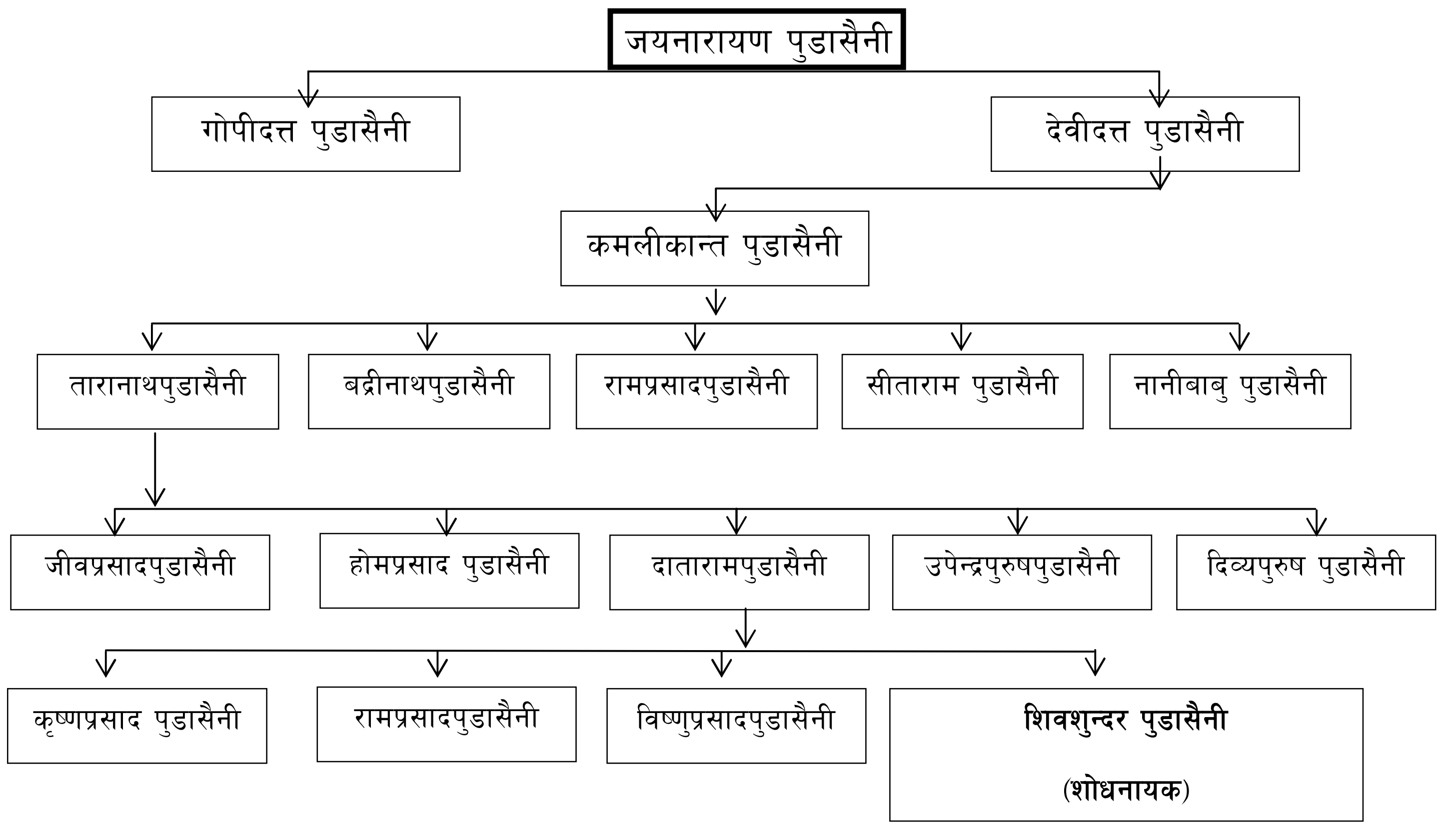

माथिको वंशावली आरेखका आधारमा शिवसुन्दर पुडासैनीका चार पुस्ते वंशमा देखिन्छ । यसका आधारमा यिनी पाँचभाई हजुरबाजे मध्ये जेठा हजुरबुबा साहिंला छोरातर्फबाट जन्मिएका सन्तानका रूपमा देखिन्छन् ।

२.४ बाल्यकाल

बाल्यकालमा जुनसुकै बालबालिका निश्छल, निश्पाप र निष्कपट हुन्छन् । यस उमेरमा बालबालिकाहरू बालसुलभ आचरण अनुरूपका व्यवहारमा रमाउँछन् । खेलकुद, मनोरञ्जन लगायतका दैनिकीमा बाल्यकालीन समय व्यतित हुन्छ ।

राजधानीसँग जोडिएको जिल्लाको देवीघाट बजारको नजिकैको बस्तीमा जन्मिए पनि उनको बाल्यकाल त्यति सुखद देखिँदैन । शिवप्रसाद उनको बोलाउने नाम थियो । परिवारको कान्छो छोरा भएकाले परिवारका सबै सदस्यको माया उनले पाएका थिए । यति हुँदाहुँदै पनि पुडासैनीले सात वर्षको कलिलै उमेरमा मातृवासल्यदेखि टाढिनु पऱ्यो । उनी सात वर्षको हुँदा उनको आमाकी निधन हुन पुग्यो । साथै परिवार कृषि पेशामा आधारित भएका र कृषि पेशाबाटै जिविकोपार्जन गर्नुपर्ने भएकाले आफ्ना परिवारका सदस्यहरूबाट बाल्यकालमै त्यस्ता कामहरू सिकेका थिए ।

बाल्यकालमा विशेष गरेर पौडी खेल्न, बोट विरूवा रोप्ने र घर परिवारसँग खेतबारीमा काम गर्न रूचाउँथे । त्यस्तै उनलाई पौडी खेल्न ज्यादै रहर लाग्ने भएकाले कहिलेकाहिँ त उनी तादी र त्रिशुली खोलामा पौडी खेल्दाखेल्दै खाना खान पनि बिर्सने गर्दथे । त्यस्तै क्रममा नै उनी सजिवनको गान्टोमा छेस्का राखेर ढुङ्गा खोपेर घट्ट बनाउने र उक्त घट्टबाट बिजुली निकाल्ने कल्पनासम्म गर्थे । त्यसैगरी डन्डीबियो खेल्ने, खोलाको किनारमा बालुवा र पानी चुहाएर गौँथलीको गुँड बनाएर खेल्ने गर्दथे ।

सानै उमेरदेखि नै उनको स्वभाव मिलनसार थियो । उनी सबैसँग कक्षामा होस् वा साथइभाइसँग खेल्दा होस् मिलनसार हुन्थे । साथी भाइसँग उनको कहिल्यै झगडा हुँदैन थियो । उनी धार्मिक आस्थामा कमै मात्र विश्वास गर्ने गर्दथे । उनी रूढीवादी र धार्मिक कुराप्रति कहिल्यै पनि विश्वास राख्दैन थिए । सानैदेखि निडर र हक्की विचारका पुडासैनी कसैले अन्याय अत्याचार गरेको मन पराउँदैनथे । उनी उनका परिवार तथा साथीइभाइका माझ जहिले पनि धन्यवादका पात्र थिए ।

२.५ उपनयन

हिन्दू धर्म, संस्कृतिमा उपनयन (व्रतबन्ध) कर्मको आफ्नै मह□व छ । जीवनका षोडश संस्कारहरू मध्ये उपनयन (चूडाकर्म) को मह□व गहन मानिन्छ । वेद, पुराण र स्मृतिग्रन्थ, अनुरूप धेरै मानव जातिमा यस कर्मको आफ्नै किसिमको परम्परा रहेको पाइन्छ । जैसीबाहुन परिवारमा हुर्किएका शिवसुन्दर पुडासैनीको तेह्र वर्षको उमेरमा वि.सं. २०४२ साल चैत्र १० गते माता-पिताले हिन्दू धर्म, संस्कार एवम् परम्परा अनुरूप उपनय गरिदिएका थिए ।

२.६ शिक्षादीक्षा

बाल्यकालको उत्तरार्द्धदेखि अक्षराम्भ तथा औपचारिक शिक्षाको क्रम आरम्भ हुन्छ । शिवसुन्दर पुडासैनीले प्राप्त गरेको शिक्षालाई अनौपचारिक र औपचारिक गरी दुई भागमा बाँडेर अध्ययन गरिएको छ ।

जतिबेला पुडासैनीको विद्यालय गएर शिक्षा प्रारम्भ गर्ने समय थियो त्यति बेला देशमा नै अहिलेको जस्तो शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सबैले पाउने अवस्था थिएन पुडासैनीको घर परिवारमा छोरालाई पढाउनुपर्छ भन्ने सोचाइको कारणले उनलाई घरमा नै उनका बाबुले अक्षर चिनाइसकेका थिए । उनको औपचारिक शिक्षा आरम्भ भने वि.सं. २०३४ सालमा श्री रणभुवनेश्वरी नि.मा.वि मा कक्षा एक मा भर्ना भए पश्चात शुरू भएको थियो । उनले उक्त विद्यालयबाट नै माध्यमिक तहको शिक्षा पूरा गरे । उक्त विद्यालयबाट उनले २०४२ सालमा प्रवेशिका उत्तीर्ण गरे ।

प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि उच्च शिक्षा अधययनका लागि नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पसबाट २०४८ मा प्रवीणता प्रमाण पत्र तह उत्तीर्ण गरे ।

प्रवीणता प्रमाण पत्र तह उत्तीर्ण गरिसकेपछि उनले सरस्वती बहुमुखी क्याम्पस ठमेलबाट वि.सं. २०५२ सालमा द्वितीयश्रेणीमा स्नातक तह उत्तीर्ण गरे ।

त्यसपछि वि.सं. २०५७ मा त्रि-चन्द्र बहुमुखी क्याम्पस घण्टाघरबाट स्नातकोत्तर तह द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण गरे । पुडासैनीले ग्रामीण आदर्श बहुमुखी क्याम्पस नेपालटारबाट शिक्षा शास्त्र संकायमा २०६२ सालमा स्नातक तह उत्तीर्ण गरे । यसरी उनले आफ्नो औपचारिक शिक्षा प्राप्त गरे ।

२.७ विवाह

शिवसुन्दर पुडासैनी सबैसँग मिलनसार र आत्मीय व्यक्ति थिए । त्यसै भएर उनका वैवाहिक जीवनमा पनि धेरै जना व्यक्तिले आफ्ना छोरी चेलीसँग विवाहको प्रस्ताव ल्याएका थिए । तर उनले त्यी सबै प्रस्तावलाई अस्वीकार गर्दै आएका थिए । अन्तमा उनले रसुवा जिल्लाको धैबुङ गा.वि.(स वडा नं. ७ निवासी गुणराज लामिछाने तथा विष्णुकुमारी लामिछानेकी एक्ली छोरी भवानी लामिछानेसँग मागी विवाह गरेका थिए ।

२.८ पारिवारिक पृष्ठभूमि

शिवसुन्दर पुडासैनीको परिवारमा हाल उनी श्रीमती एक छोरा र दुई छोरी गरी पाँच जनाको समूह रहेको छ । पुडासैनी उमेर सानै छँदा नै वि.सं. २०३७ सालमा उनको आमाको देहावसान भएकाले उनलाई सानै उमेरमा नै मातृशोक परेको थियो । सानै उमेरमा मातृ शोक परेपनि उनलाई घरमा उनका बाबुले हुर्काएका थिए ।

२.९ आर्थिक स्थिति

नुवाकोट जिल्लाको जिलिङ गाविसको एक मध्यम वर्गीय परिवारमध्ये एक परिवारमा शिवुसुन्दर पुडासैनीको जन्म भएको थियो । उनका पिता गाउँका कृषक थिए । कृषिका अलवा उनी एक सामान्य व्यापारी पनि थिए । उनी नुवाकोटबाट धान सङ्कलन गरेर राजधानी काठमाडौँमा ल्याएर धानको व्यापार गर्ने व्यापारी पनि थिए । यद्यपि पनि उनको आर्थिक अवस्था भने त्यति मजबुत थिएन । घरमा दैनिक खर्च चलाउन भने

उनलाई त्यति गाह्रो पनि थिएन । जसले गर्दा उनको कार्य क्षेत्रमा भने त्यति बाधा अड्चन बेहोर्नु परेन ।

२.१० कार्यक्षेत्र र आजीविका

मानिसले आजीविका निर्वाहका लागि विभिन्न क्षेत्रमा संलग्न भई कार्य गर्दछ । यस क्रममा कसैले व्यापार, कसैले जागिर र कसैले विभिन्न आय आर्जनका उपायहरू अपनाउने गर्दछन् । साहित्यकार शिवसुन्दर पुडासैनीले भने व्यापार व्यवसायलाई नअपनाएर साहित्य तथा शिक्षण पेशालाई अपनाई त्यसै तर्फ उन्मुख भएको पाइन्छ । शिवसुन्दर पुडासैनी सानै उमेरदेखि साहित्य, समाज सेवा र राजनीतितिर अभिरुचि राख्ने व्यक्ति हुन् । साहित्य, समाज सेवा तथा प्राध्यापन जस्ता क्षेत्रमा उनको कार्य क्षेत्र विभाजित छ ।

पुडासैनीले विद्यालयमा अध्ययन गर्दादेखि नैं कविता लेखेको पाइन्छ । उनले कक्षा आठमा पढ्दा नै 'म फुल हुँ'नामक कविताबाट आफ्नो साहित्य यात्रा प्रारम्भ गरेका हुन् । उनी २०४७ सालदेखि नै प्राथमिक विद्यालयमा शिक्षण गर्न थालेका थिए । पछि शिक्षण कार्य छाडेर उनी कलेज पढ्न थालेका हुन् । २०५७ सालमा स्नातकोत्तर गरी श्री रणभुवनेश्वरी बहुमुखी क्याम्पसमा पढाउन थालेपछि उनको कार्यक्षेत्र प्राध्यापन नै बन्यो ।

यसरी २०४७ सालबाट प्राध्यापन कार्यको शुरूवात गरेका पुडासैनीले यस बिचमा कविता, कथा तथा उपन्यास लेखेर साहित्यिक यात्रालाई पनि निरन्तरता दिइरहेका छन् ।

२.११ रुचि तथा स्वभाव

शिवसुन्दर पुडासैनीको रुचि साहित्यिक लेखन, राजनीतिक अध्ययन तथा समाज सेवामा बढी केन्द्रित रहेको पाइन्छ । पुडासैनी सानैदेखि अरूलाई सहयोग गर्न रूचाउने व्यक्ति थिए । उनी घरमा रहँदा पनि आमाबुबालाई घरको काममा सघाउने गर्दथे । त्यस्तै उनी सानै उमेरदेखि निडर र हक्की स्वभावका थिए । उनी कसैले अन्याय गरेको सहन

सक्दैनथे । कोमल स्वभाव तथा साथी भाइसँग नम्र व्यवहार गर्ने, अरूसँग कतिपय कुरामा झुक्ने र जायज कुरामा आफ्नो अडान नछाड्ने स्वभावका थिए ।

पुडासैनी मिलनसार, मृदुभाषी र शिष्ट स्वभावका छन् । सबैलाई समान व्यवहार गर्ने र सामन्ती चिन्तन, व्यवहार, संस्कार, विकृति तथा जातिहरूमा छुवाछुत र धाक रवाफको अन्त्य गर्न चाहन्छन् । पुडासैनी आफूलाई जिम्मा दिएको काम समयमै पूरा गर्ने र अरूलाई पनि त्यस्तै सल्लाह दिन्छन् । अत्यन्तै सहज, स्वभाविक र नम्र बानी व्यवहारका कारण उनी सबैका बीच प्रिय छन् ।

विशेषगरी आफ्नो कार्यमा तल्लीन रहेर अध्ययनशील एवम् सामाजिक कार्यमा विशेष रुचि राख्ने उनी सुमधुर गीत सुन्न, साहित्यिक सूचनामूलक पत्रपत्रिका पढ्न, समाचार सुन्न एवम् प्राकृतिक स्थलहरूको भ्रमण गर्नमा रुचि राख्दछन् । नेपाली खाना मिठो मानेर खाने, सादा पोशाक पहिरन मन पराउने, धर्ममा चन्दा कर्ममा आस्था राख्ने, सादा जीवन उच्च विचारमा विश्वास राख्ने पुडासैनी सत्य, न्याय र स्वतन्त्रतामा आस्था राख्ने स्वभिमानी व्यक्ति हुन् ।

२.१२ साहित्ययात्रा

शिवसुन्दर पुडासैनीले आफ्नो साहित्य लेखनको क्रममा बिताएको समयलाई साहित्ययात्रा भनिन्छ । यिनको साहित्ययात्रामा देखापरेका विविध मोडलाई यसप्रकार उपशीर्षकअन्तर्गत राखेर अध्ययन गरिएको छ ।

२.१२.१ साहित्य रचनाको प्रेरणा

मानिसका जीवनमा अनेक मोड आउने गर्दछन् । जीवनमा घटेका अनेकौं घटनाबाट मानिसले हर्ष, खुसी, दुःख, विस्मात्, आँसु, विछोड आदिको भोगाइहरूसँग अनुभव गर्न थाल्दछ । प्रकृतिका विविध विधानसँग परिचित हुँदै उसले जीवनको अनुभव हासिल गर्दछ । तर कुशल सर्जकले आफ्नो मनोभावलाई साकार रूप दिन्छ र आफूमा

भएको सिर्जनात्मकता प्रदर्शन गर्न थाल्दछ । शिवसुन्दर पुडासैनीको पनि साहित्यिक जीवन निर्माणको प्रारम्भमा आफ्ना बुबा तथा घरका अन्य सदस्यको प्रभाव परेको पाइन्छ । उनी विद्यालय जीवनमा हुँदा साथीभाइको प्रेरणबाट पनि उनको साहित्य लेखनमा विशेष प्रभाव परेको पाइन्छ । उनी समाजमा भएका विकृति, विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार, रूढीवादी संस्कार तथा देशमा भइरहेको राजनीतिक गतिविधि तिर आकर्षित भई त्यस्तै साहित्य लेखन तिर उत्प्रेरित भएको पाइन्छ । यसरी उनी साहित्य तर्फ आकर्षित भई लेखनका क्रममा उनलाई शिवप्रसाद पुडासैनीको नामको सट्टामा शिवसुन्दर पुडासैनी उपनाम राख्ने शोध भएकाले उनका हरेक रचनामा शिवसुन्दर पुडासैनीको नामबाट प्रकाशित भएको छ ।

बाल्यकालदेखि नै साहित्यमा विशेष रुचि राख्ने भएकाले घर परिवार तथा साथी भाइले अझ हौसला दिने गर्दथे । त्यस्तै विद्यार्थी जीवनमा हुने विभिन्न प्रकारका साहित्यिक प्रतियोगितामा सहभागी भएर पुरस्कार प्राप्त गरेपछि झन् उनको साहित्य रचनायात्रा प्रखर भएर अगाडि बढेको पाइन्छ । गोपालप्रसाद रिमाल र मोदनाथ प्रश्रितका काव्यबाट प्रेरणा मिलेको हो भन्ने कुरा स्वयम् साहित्यकार पुडासैनीको भनाइबाट नै थाहा हुन्छ ।

२.१२.२ लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी

साथी भाइको प्रेरणा, देशको राजनीति तथा विभिन्न पुस्तकको प्रेरणाबाट साहित्य यात्रा शुरू गरेका साहित्य यात्रालाई औपचारिक र अनौपचाकिर गरी बाँडेर हेर्नु पर्ने देखिन्छ ।

२.१२.२.१ अनौपचारिक यात्रा

पुडासैनीको साहित्य यात्राको प्रारम्भलाई नै उनको लेखनको अनौपचारिक यात्रा मान्न सकिन्छ । पुडासैनीको अनौपचारिक साहित्यिक यात्रा विद्यालय जीवनबाट सुरू भएको पाइन्छ । कक्षा आठमा पढ्दा नै 'म फुल हुँ' नामक विताबाट नै उनको लेखनको

अनौपचाकिर यात्रा शुरू भएको हो । त्यस्तै उनको साहित्यिक अनौपचाकिर यात्राका क्रममा सरस्वती सौगात, त्रिशुली प्रवाह, साहित्यिक पत्रिका नगर, 'म मान्छे', 'नारीको जीवन', 'लौ आइदिएछु नयाँ वर्ष' जस्ता कविता प्रकाशन बाट नै भएको हो ।

यसरी शिवसुन्दर पुडासैनीको यो रचना प्रकाशित यो छोटो अवधिलाई नै उनको लेखनको अनौपचारिक यात्रा भनिन्छ ।

२.१२.२.२ औपचारिक यात्रा

शिवसुन्दर पुडासैनीको २०५७ सालमा शान्ति को खोजी कविता प्रकाशनमा आए सँगै उनको साहित्यिक यात्राको औपचारिक यात्रा शुरू भएको थियो । त्यस पछि उनले बर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू (२०६१) सालमा न्यू नीलकण्ठ अफसेट प्रेस बालाजु, काठमाडौँबाट प्रकाश गरे । उनको लेखनको शिलशिलामा नै २०६७ सालमा अब देश कङगो बन्ने हल्ला नामक कविता सङ्ग्रह प्रकाशनमा ल्याए । यसरी साहित्यिक यात्राको आरम्भमा कविता विद्याबाट आफ्नो यात्रा आरम्भ गरेका पुडासैनीको २०६७ सालमा नै सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल नामक उपन्यास पनि प्रकाशित भइसकेको छ । त्यस्तै गरि उनले प्रेमी इरा र लाल प्रसादको देश कथा सङ्ग्रह २०६९ सालमा प्रकाशनमा ल्याएर आफ्नो साहित्यको क्षेत्रलाई अझ बढी फराकिलो पारेका छन् ।

पुडासैनी सामाजिक घटना तथा देशको राजनैतिक विकृतिका घटनाहरूलाई विचारधाराका आधारभूत प्रगतिशिलताका साथ अन्याय अत्याचार तथा सामाजिक विसङ्गति विरूद्ध विरोधको स्वर उचाल्ने रचना नै खासगरी उनको यस कालमा प्रकाशन भएका रचनामा पाउन सकिन्छ ।

२.१२.२.३ कृति र रचनाहरू

नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा शिवसुन्दर पुडासैनीको प्रवेश सानै उमेरमा भएता पनि साहित्यमा महत्व राख्ने सालका रचनाहरू भने किशोर अवस्था भएपछि नै मौलाएको

पाइन्छ । पुडासैनीका रचनाहरू पहिले फुटकर भएता पनि पछिल्लो समय विभिन्न सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित भएर प्रकाशन भएका छन् ।

रचनालाई एकिकृत गरेर प्रकाशन गर्ने क्रममा *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू* (२०६१) कविता सङ्ग्रह *अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला* (२०६७) आदि कविता सङ्ग्रह रहेका छन् । त्यस्तै उनले साहित्यको अर्को पाटो कथाको क्षेत्रमा *प्रेमी इरा र लाल प्रसादको देश* (२०६९) कथा सङ्ग्रह प्रकाशित गराएर प्रवेश गराएका छन् । यसरी नै उनले *सपना यथार्थ र नयाँ नेपाल* (२०६७) नामक उपन्यास प्रकाशित गराएर आफ्नो लेखनको क्षेत्रमा अझ व्यापक बनाएका छन् ।

२.१३ सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता र कार्य

आफ्नो व्यवहार घरायासी समस्याबाट टाढा रहेर पनि शिवसुन्दर पुडासैनीले विभिन्न सामाजिक संघ संस्था एवम् समिति- उपसमितिमा विभिन्न पदमा रही उपलब्धिमूलक कार्य गरेर उनले सामाजिक देन दिएको देखिन्छ । उनको संलग्नतामा रहेका संघ संस्थाहरू निम्नुसार छन् ।

तालिका नं. १

सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता र कार्यवधि

क्र.स	पद	समय अवधि
१	नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस युनियन सदस्य	२०४७–२०४९
२	प्रजातान्तिक युवासंघ नुवाकोट जिल्ला सचिव	२०५१-२०५३
३	प्रगतिशिल लेखक संघका सदस्य	२०६८-२०६२
४	जैविक विविधता संरक्षण समाज नेवाकोटका अध्यक्ष	२०६१
५	प्रकृति मानव केन्द्रित जन अभियान युनिट नुवाकोटका अध्यक्ष	२०६२
६	चेलिबेटी बेचबिखन विरूद्ध सचेतीकरण अभियानका जिल्ला संयोजक	२०५६-२०६०

७	मूलपानी प्राथमिक विद्यालयका संस्थापक	२०४६
८	जेष्ठ नागरिक अध्ययन प्रतिष्ठान नुवाकोट देवीघाटका संस्थापक सदस्या	२०६९
९	रण भूवनेश्वरी उ.मा.वि देविघाटका बुद्धीजिबी तर्फबाट व्यावस्थापन समिति सदस्य	२०५८-२०६०

यसरी माथिको तालिकाबाट शिवसुन्दर पुडासैनीले वि.स २०४७ साल देखि हाल सम्म पनि विभिन्न संघ संस्थामा रहेर कार्य गरेको प्रष्ट हुन्छ ।

२.१४ सम्मान तथा पुरस्कार

सम्मान तथा पुरस्कार त्यस्तो तत्व हो जसले सर्जकलाई आफ्नो कार्यमा तल्लीन भएर लाग्न र अझ उत्कृष्ट नतिजा ल्याउन, नयाँ-नयाँ उत्कृष्ट कृति रचना गर्ने प्रेरणा एवम् हौसला प्रदान गर्दछ । सम्मान, पुरस्कार दिने परम्परा प्रचलनबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने कार्यमा प्रेरक तत्वको कार्य गर्दछ ।

नेपाली भाषा, साहित्य र साहित्यिक पत्रकारिताको क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने शिवसुन्दर पुडासैनी निम्नलिखित सम्मान पुरस्कारबाट सम्मानित भएको पाइन्छ :

तालिका नं. २

शिवसुन्दर पुडासैनीले प्राप्त गरेका सम्मान पुरस्कारको सूची

क्र.सं.	पुरस्कारको स्वरूप	पुरस्कार प्रदान गर्ने संस्था	वर्ष
१.	नुवाकोट साहित्य	नुवाकोट साहित्य प्रतिष्ठान	२०७३
२.	कदर पत्र	लक्ष्मेश्वरी माध्यमिक विद्यालय	२०६८
३.	कदर पत्र	विद्यार्थी युनियन	२०५१
४.	कदर पत्र	देवीघाट ज्येष्ठ नागरक संरक्षण तथा अध्ययन प्रतिष्ठान	२०७२

५.	कदर पत्र	सेभ द चिल्ड्रेन नुवाकोट शाखा	२०६०
६.	बधाई ज्ञापन	गोरखापत्र संस्थापन	२०५२
७.	प्रशंसा पत्र	कामस देवी माध्यमिक विद्यालय	२०५७
८.	प्रशंसा पत्र	जिल्ला विकास समिति नुवाकोट	२०६०
९.	धन्यवाद पत्र	केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर काठमाडौँ	२०६८
१०.	धन्यवाद पत्र	केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर काठमाडौँ	२०६८

यसरी माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने योग्य व्यक्ति नै सम्मानित हुने हुँदा पुडासैनी विभिन्न क्षेत्रमा योग्य र कुशल व्यक्ति हुन् ।

२.१५ साहित्यिक अवधारणा र जीवन दर्शन

शिवसुन्दर पुडासैनीमा मूल रूपमा प्रगतिशील सामाजिक यथार्थवादी दर्शनको बढी प्रभाव परेको पाइन्छ । यसै अनुरूप उनका अवधारणा उनका रचनामा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । त्यसैले उनी विसङ्गत जटिल वर्तमानलाई चिर्दै नयाँ संसारको सिर्जना गर्न तम्सने र धर्ममा भन्दा कर्ममा बढी विश्वास राख्ने पुडासैनी वर्तमानको विरोध गर्नु तथा चित्रण गर्नु मात्र धर्म होइन एउटा सच्चा स्रष्टामा नयाँ समाजसम्म पुग्ने बाटोको जाकारी हुनु आवश्यक छ । स्रष्टाले विगत र वर्तमानबाट पाठ सिक्दै भविष्यको नयाँ समाजसम्मको बाटो अपनाउनुपर्छ । प्रगतिशील स्रष्टा भएका कारण पुडासैनी शोषक र शोषित वर्गलाई प्रष्ट चिन्ने उनी केही मात्रामा मार्क्सवादी सर्वहारा सांस्कृतिक क्रान्तिप्रति विश्वा राख्ने ।

ठूलो सानो जात-पातको भेदभावबाट मुक्त सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, राजनैतिक, स्वतन्त्रता र समानता हुनु पर्छ भन्ने धारणा उनको रहेको छ । यस प्रति दया सेवाको भावना राख्ने शान्त स्वभावका पुडासैनीको मानवतावादी एवम् विश्व बन्धुत्वको भावनाबाट प्रेरित भएको पाइन्छ ।

२.१६ निष्कर्ष

नेपालको पहाडी जिल्लाको ग्रामीण बस्तीमा जन्मिएका शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवन सुख तथा दुःख दुवैलाई आत्मसात गरी बितेको पाइन्छ । ७ वर्षको उमेरदेखि नै विद्यालय जान थालेका पुडासैनीले विद्यार्थी जीवनदेखि नै साहित्यमा प्रवेश गरेका थिए ।

समयको गतिसँगै पुडासैनीले जीवनमा आइपरेका चुनौति र कठिनालाई सामना गरेर नेपाली साहित्यमा आफ्नो जीवन समर्पण गरेको पाइन्छ । नेपालीमा एम.ए. सम्म अध्ययन गरेका पुडासैनीले नेपाली साहित्यमा अनवरत सेवा गरिरहेका छन् । समाज र राष्ट्रको सेवा गर्ने पुडासैनी सामाजिक एवम् साहित्यिक संघसंस्थामा आबद्ध रहेर सामाजिक एवम् साहित्यिक सेवामा तल्लीन रहेका छन् ।

“वर्तमान र बुद्ध मान्छेहरू” (२०६१) नामक कविता सङ्ग्रह लिएर नेपाली साहित्यकाशमा देखा परेका पुडासैनी आजीवन जागिरे जीवनबाट टाढा रहे पनि राजनीति क्षेत्र एवम् देशको अन्य क्षेत्रमा देखिएका विकृति विसङ्गतिलाई औंल्याएर सही मार्ग दिग्दर्शन गर्ने पुडासैनी सादा जीवन उच्च विचार राख्ने जात, धर्म, लिङ्ग, भाषा, भूगोल आदिको भेदबाट माथि उठी मानवता एवम् बन्धुत्वको भावना राख्ने निष्कामसेवी, कर्मठ राष्ट्रप्रेमी सपुत बनेका छन् । आजका बाल, युवा एवम् प्रौढ व्यक्तिका लागि अनुकरूणीय व्यक्तित्व बनेका छन् ।

खास गरी उनको जीवनीबारे अध्ययन गरिएको यस परिच्छेदमा पुडासैनीको जीवनका मोडहरू, उनको बाल्यका, शिक्षा दीक्षा, पारिवारिक पृष्ठभूमी रुचित तथा स्वभाव र साहित्यिक अवधारणा, सामाजिक संघसंस्था तथा जीवन दर्शनका बारेमा जानकारी लिई भिन्न भिन्नै शीर्षका विश्लेषण गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व

३.१ विषयपरिचय

शिवसुन्दर पुडासैनी नुवाकोट जिल्लाका स्थापित साहित्यकार व्यक्तित्व हुन् । यिनलाई भौतिक रूपले चिनिने बाह्य व्यक्तित्व तथा सिर्जनात्मक प्रतिभासम्बद्ध व्यक्तित्वका पाटा रहेका छन् । भौतिक रूपले उनी पेशागत जिम्मेवारी सम्पादन गर्ने सरल र आकर्षक व्यक्तिका रूपमा देखिन्छन् भने सिर्जनात्मक व्यक्तित्वमा यिनी विविध विधामा बाँडिएको देखिन्छ । प्रस्तुत परिच्छेदमा पुडासैनीका कथाकार व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, उपन्यासकार व्यक्तित्व, बालकथाकार व्यक्तित्व जस्ता पक्षलाई विश्लेषणात्मक रूपले अध्ययन गरिएको छ ।

३.२ व्यक्तित्वको अध्ययनको अवधारणा

शिवसुन्दर पुडासैनीले आफ्नो जीवनमा व्यक्तित्वका विभिन्न पक्ष निर्माण गरेका छन् । उनको व्यक्तित्व बारे चर्चा गर्नु अघि व्यक्तित्व आफैमा के हो भनि प्रष्ट हुन उपयुक्त हुन्छ ।

व्यक्तिको जीवनमा विभिन्न पक्षहरूले नै व्यक्तित्वको निर्माण गर्दछन् । व्यक्तिलाई अर्थ्याउने क्रममा शाब्दिक अर्थमा व्यक्तित्वको अर्थ कुनै पनि वैयक्तिक विशेषतालाई देखाउने गुण, व्याक्ति विशेषको नीजिपन, व्यक्तिले उसलाई प्रभावित पार्ने व्यक्ति विशेषमा निहित विशेषता भनिएको छ ।

सामान्य रूपमा व्यक्तित्वको अर्थ मानसिक पक्रियामा एकरूपता वा अनुरूपताको निर्माण हो । एक रूपताको अर्थ मानिस हरेक समय एउटै भावना वा चिन्तनमा अडिग रहोस् वा सधैं एकै किसिमको काम गरी रहोस् भन्ने होइन वास्तवमा व्यक्तित्वको

अभिप्राय: व्यक्तिले आफ्नो आन्तरिक क्षमतालाई दृढ गराउनु वा पहिचान कायम राख्नु हो । प्रत्येक अवस्थामा प्रत्येक परिवर्तित अवस्थामा मानिसले आफ्नो प्रतिभाको एक पस्ट र निश्चित छाप छाड्न सक्नु पर्छ । व्यक्तित्वको अर्थ खास परिवर्तनशीलता होइन, प्रतिकूल स्थितिको अनुकल चल्न सक्ने यो शक्ति संज्ञा हो जसले मानिसलाई प्रत्येक क्षणमा आफ्नो दृष्टिकोण देखाउन सक्षम रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । व्यक्ति भित्र निहित प्रतिभा नै व्यक्तित्व हो । यहाँ व्यक्तित्वको चर्चा गर्दै शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्वको विविध आयामहरूको अध्ययन भएको छ ।

३.२.१ व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षहरू

कुनै मानिसका जीवन भोगाइमा आउने विविध खाले घटनाक्रम जीवनका चाप प्रतिचाप, आरोह-अवरोध, घात प्रतिघात, क्रियाप्रतिक्रिया, मोड-प्रतिमोड, सरसङ्गत चिन्तन विवाह हादिले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका हुन्छन् ।

व्यक्तित्व निर्माणका लागि माथिका कुराका साथै व्यक्तिको व्यक्तित्व निर्माणमा ऊ बाँचेको परिवेश, पारिवारिक पृष्ठभूमि, सामाजिक संस्कार, राजनीतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक अवस्था पेसा, रुचि, शिक्षा, दीक्षा, बानी व्यवहार तथा जीवन दर्शनले पनि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका हुन्छन् ।

यी परिवेशबाट निर्माण भएको व्यक्तिको व्यक्तित्वलाई निजी र सार्वजनिक गरी दुई भागमा विभाजन गरेर हेर्न सकिनछ । व्यक्तिका निजी व्यवहार सित सम्बद्ध कुरालाई निजी व्यक्तित्व भनिन्छ र त्यसलाई पनि बाह्य र आन्तरिक गरी दुई भागमा बाँडेर व्यक्तिको शारीरिक बनोट आकार प्रकार र त्यसभित्र निहित शील स्वभाव, आनिबानी र आचरणलाई अध्ययन गर्न सकिन्छ । त्यस्तै सार्वजनिक व्यक्तित्व भन्नाले समाजमा रहेर समाजको पविर्तन विकासका लागि विभिन्न खाले कार्य गर्नु हो । साहित्यकार सम्बन्धमा सार्वजनिक व्यक्तित्वलाई साहित्यिक र साहित्येतर गरी दुई भागमा बाँडेर अध्ययन गर्न सकिन्छ । राजनीतिक व्यक्तित्वलाई चाहिँ अलग्गे बुँदामा अध्ययन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

साहित्यका एकाङ्की, कविता, समालोचना, समीक्षा आदि विधामा जुन भूमिका वा योगदान रहन्छ त्यो साहित्यिक व्यक्तित्व हो । साहित्यिक कार्य वा साहित्यसँग सिधै नरहेर समाजमा जुन सामाजिक कार्य गरिन्छ त्यसलाई साहित्येतर व्यक्तित्वसँग राखेर हेरिन्छ ।

शिवसुन्दर पुडासैनी नेपाली साहित्यमा थोरै रूपमा राजनीति साथै नेपाली समाजका एक सृजनशील व्यक्तित्व हुन् । उनले आफ्नो जीवनलाई सार्थक बनाउन शैक्षिक, सामाजिक र राजनीतिक क्षेत्रमा समाजसेवामा क्रियाशील रहेर आफ्नो व्यक्तित्वको निर्माण गरेको पाइन्छ ।

शिवसुन्दर पुडासैनीका विभिन्न व्यक्तित्वलाई उपर्युक्त आधारमा निजी र सार्वजनिक गरी मूलतः दुई भागमा बाँडेर तिनलाई शीर्षक उपशीर्षकअन्तर्गत छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरिन्छ ।

१. निजी तथा आन्तरिक व्यक्तित्व

निजी तथा आन्तरिक व्यक्तित्वका निजी आनीबानी र व्यवहारसँग सम्बन्धित पक्ष नै निजी व्यक्तित्व हो । व्यक्तिको सामूहिक सार्वजनिक व्यक्तित्वको निर्माणका लागि पनि उसका निजी व्यक्तित्वको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ र निजी व्यक्तित्वको नारी आवश्यक हुन्छ । किनभने व्यक्तिको नितान्त आफ्नो निजी व्यक्तित्वको छविमा सार्वजनिक व्यक्तित्व सलबलाई रहेको हुन्छ । निजी व्यक्तित्वमा अन्तरनिहित हुने आन्तरिक तथा बाह्य पक्षको यथार्थ रूपमा सही ज्ञानका लागि व्यक्तिका बाह्य आकार प्रकार र उसको शीलस्वभाव, आचरण र प्रवृत्तिका सापेक्षतामा अवलोकन गर्नु उपयुक्त हुनाले यहाँ सोही अनुरूप विश्लेषण गरिएको छ । शिवसुन्दर पुडासैनीको आन्तरिक व्यक्तित्व खोज्दै जाँदा उनी सानैदेखि जिज्ञासु, मेहेनती, आफू र आफूजस्ता शोषित पिडित व्यक्ति माथिको अन्यायको विरोध गर्ने प्रवृत्तिका थिए भन्ने बुझिन्छ । केटाकेटी उमेरदेखि नै उनी केही लेखी रहने, पढी रहने कुनै काम गर्न थालेपछि त्यसलाई पूरा गरी छाड्ने, सहपाठीलाई सहयोग गर्ने, छिमेकीहरूलाई सहयोगको भावना राख्ने व्यक्ति थिए । उनी जात्भात सम्पत्ति खानदानले पारेको फाटोको विरोधमा बोल्थे । काम गर्ने चाहिँ गरिब काम नगर्ने चाहिँ किन धनी हुन्छ

भनि सोच्ने गर्दथे । हल्का विद्राही स्वभाव भए पनि कसैलाई छुद्र वचन नबोल्ने गम्भीर शान्त, शिष्ट, मृदुभाषी, पुडासैनीलाई मन भित्र सधैँ उठी रहने धनी गरिब, जातजाति, छुवाछुत आदिले उब्जाएको असमानताको विरोध र त्यसको जरो पत्ता लगाउन अन्तरमनमा सधैँ विचार आइ रहन्थ्यो । (श्रीमती भवानी लामिछानेको मौखिक अन्तर्वार्ता अनुसार) । पुडासैनी स्वभिमानी र स्वभालाई प्रवृत्तिले गर्दा विद्यार्थी जीवनदेखि नै परि आउने आर्थिक सामाजिक तथा राजनीतिक समस्यामा दृढ रही सङ्घर्ष गर्दै आएको बुझिन्छ । जीवनदेखि नथाक्ने अन्याय अत्याचारको विरोध गर्ने एक साहसिक व्यक्तित्व हुन भन्ने बुझिन्छ ।

समाज र राष्ट्रको विकासमा चिन्तनशील रहने पुडासैनीले सामाजिक कार्यमा पनि आफूलाई राख्न उत्सुक देखिए पनि घमण्ड र आडम्बर चाहिँ नदखाउने व्यक्ति हुन् । त्यसैले यिनी स्वावलम्बनी, स्वभिमानी, समाजसेवी, राष्ट्रप्रेमी व्यक्तित्व हुन् (ऐजन) ।

२. बाह्य व्यक्तित्व

शिवसुन्दर पुडासैनी अन्य बालक सरह नै महिना पुगि जन्मिएका हुनाले उनको शरीर सानैदेखि स्वस्थ हृष्टपुष्ट खालको थियो । बाल्यकालमा मझौला खालको र किशोर अवस्थामा पारगरिसके पछि शारीर आकर्षक थियो । मुखाकृति गोलो, गोरो रङ्ग चौडो निधार, चौडा पृष्ठ छाती, फुलेको नाक, करिब ३० प्रतिशत सेतो र ७० प्रतिशत कालो कपाल, सुगठित बनोट परेको शरीर, सधैँ दारी जुँगा काटेर अनुहार सफा राख्ने, पुडासैनी काम गरेर नथाक्ने र निरन्तर अध्ययन गर्ने, उनको बानी थियो । कविता, कथा, उपन्यास, समीक्षा तथा अनुसन्धानात्मक लेख तथा अन्य प्रकारको लेख लेख्ने पुडासैनीको कोठा हेर्दा एउटा पुस्तकालय जस्तै छ । उज्यालो, हँसिलो अनुहार, जुनसुकै समय जिज्ञासु स्वभाव, केही विद्रोही जस्तो मनसिति भएका पुडासैनीको समय, अध्ययन र लेखनमा केन्द्रित भएको पाइन्छ ।

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । त्यसैले ऊ समाजबाट अलग्गिएर बस्न सक्दैन । एउटा सामाजिक प्राणी हरेक क्रियाकलापमा समाजभित्रै हुन्छ, समाजका लागि हुन्छन् । समाजमा रहेर नितान्त व्यक्तिगत स्वार्थभन्दा माथि उठी व्यापक जनहितका लागि नौलो समाजको निमार्णर्थ जे जति प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष, घोषित-अघोषित कामहरू गरिन्छन् । व्यक्तिगत भन्दा फराकिलो उद्देश्य राखी गरिएका त्यस्ता असाधारण क्रियाकलाप नै व्यक्तिको सार्वजनिक व्यक्तित्वज हो । व्यक्तिगत स्वार्थभन्दा माथि उठेर सारा मानिसको साम‍ु देश र जनताका लागि गरिने व्यवहार नै सार्वजनिक व्यक्तित्व हो (दाजु विष्णु प्रसाद पुडासैनीको मौखिक जानकारी अनुसार) । त्यसबाट समाज र व्यक्ति दुवैले अग्रगतिका पाठहरू सिकिरहेका हुन्छन् । पुडासैनीको केही समय समाजका क्षेत्रहरूसँग बितेको पाइन्छ । त्यसैगरी उनले केही समय संगठन, संस्था, कार्यलय एवम् समाजको प्रगति र समुन्नतिमा खर्चेको पाइन्छ । साहित्य अनुसन्धान, केही रूपमा राजनीतिक गतिविधिमा अस्थव्यस्त रहेर पनि सामाजिक सुधारका यथार्थवादी रचना गर्नमा सफल रूपमा कलम चलाइरहेका छन् ।

गरिब देश, रूढिग्रस्त संस्कार, असचेत जाति, मातृभाषा र त्यसको माध्यमबाट साहित्यलाई सार्थक बनाउँदै पुडासैनीले आर्जन गरेको सार्वजनिक व्यक्तित्वका महत्वपूर्ण पक्षलाई साहित्यिक र साहित्यतर गरी दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

३. साहित्यिक व्यक्तित्व

पुडासैनीले साहित्यमा गरेको योगदानलाई नै साहित्यिक व्यक्तित्व भनिन्छ । यस्तो व्यक्तित्वलाई विभिन्न शीर्षक र उपशीर्षकमा राखी यस प्रकार अध्ययन गरिएको छ ।

(अ) कवि व्यक्तित्व

शिवसुन्दर पुडासैनीको साहित्यिक यात्राको प्रारम्भ कविता विधा वि.सं. २०५४ बाट सुरू भएको हो । यस भन्दा पहिला विभिन्न पत्रपत्रिकामा विभिन्न फुटकर कविता

प्रकाशित भएको भए तापनि औपचारिक रूपमा प्रकाशित भई चर्चामा आएको कविता चाहिँ 'शान्तिको खोजी' (२०५७ नै हो । अहिले पनि उनलाई विशेष गरेर कविका रूपमा नै चिनिन्छ । उनले कविताका अलवा अन्य विधामा कलम नचलाएका भने होइनन् तर पनि उनलाई विशेष गरेर साहित्यमा चिनाउने विधा भनेको कविता नै हो । उनका हालसम्म प्रकाशित कविता सङ्ग्रहहरूमा 'शान्तिको खोजी' (२०५७), 'वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू' (२०६१), 'अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला' (२०६७) रहेका छन् । ‸

शिवसुन्दर पुडासैनीको कवितामा सामाजिक, राजनीतिक रूढिडग्रस्त समाजप्रति तीव्र व्यङ्ग्य तथा असन्तुष्टि पाइन्छ । उनका कवितामा विशेष गरेर देशमा घटिरहेका राजनीतिक घटनाक्रम र त्यसबाट फैलिएको विकृतिलाई विषयवस्तु बनाएर त्यसप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ । विशेष गरेर गोपालप्रसाद रिमालको साहित्यिक रचनाबाट प्रभावित भएका पुडासैनीका कविताका भावहरू प्रायः २०५२ साल पछि देशमा भएको गृह युद्ध र त्यस गृह युद्धले समाजमा पारेको प्रभावलाई विषयवस्तु बनाएर तयार गरिएको पाइन्छ । उनका कविताका प्रत्येक हरफले समाजका विकृति र विसङ्गतिलाई व्यंग्य गरिरहेका छन् । उनका कविताहरू यथार्थवादी, प्रगतिवादी रहेका छन् ।

धेरै मेहेनत र साधना गर्ने पुडासैनी आफ्ना रचनाहरूलाई नेपाली साहित्यको उच्च स्तरमा पुऱ्याउने योजनामा तल्लित छन् । उनको सोचबाट आफ्नो जीवनकालमा थोरै मात्र कृति रचना गर्ने जुन सदाका लागि प्रभावित बनोस् भन्ने छ । पुडासैनीका कविताहरू समसामयिक छन् ।

समग्रमा शिवसुन्दर पुडासैनीका कविताहरू मूल रूपमा सामाजिक यथार्थवादी धरातलमा लेखिएका छन् । ती कविताहरू समकालीन यथार्थ एवम् मानवीय संवेदनाका बेजोड अभिव्यक्ति पाइन्छ । त्यस्तै यिनका कविताहरू क्रान्तितिर उन्मूख भएको पाइन्छ ।

(आ) कथाकार व्यक्तित्व

साहित्यका विभिन्न विधा मध्ये कविता विधामा पनि कलम चलाएका पुडासैनीका कथामा विशेष गरेर मौलिक प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनका कथामा कुनै न कुनै सन्देश दिन खोजेको पाइन्छ । उनले यसरी रचना गरेका कथाहरूलाई सङ्कलन गरेर प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश कथा संगग्रह (२०६९) प्रकाशित गरेका छन् । उनको कथामा विशेष गरेर देशमा बढ्दै गइरहेको २०५२ सालदेखिको माओवादी जनयुद्ध र त्यसले समाजमा पारेको असरलाई मुख्य विषयवस्तु बनाइएको छ ।

त्यसैगरी देशमा बढ्दै गइरहेको बेरोजगारी समस्या र त्यो समस्याले गर्दा देशका युवा युवती विदेशिनु परेका विषयलाई गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी आफ्नो यौवन अवस्थामा आफ्नो परिवारबाट छुट्टिएर बस्नु पर्दाको पिडा पनि कथामा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

त्यसरी नै उनका कथामा समाजमा बढ्दै गएको विदेशी प्रभाव र त्यसले हाम्रो देशमा पारेको प्रभावलाई पनि कथामा विषयवस्तुको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यसरी विशेष गरी कथामा पनि सामाजिक एवम् राजनैतिक असरलाई विषयवस्तु बनाएर उनका कथाहरू रचना भएका छन् । उनका कथाहरूमा प्रयोग गरिएका पात्र तथा परिवेश भने मौलिक प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

(इ) औपन्यासिक व्यक्तित्व

नेपाली साहित्यका विभिन्न क्षेत्र वा विधामा कलम चलाएका पुडासैनीले उपन्यासको विधामा पनि कलम चलाएका पाइन्छ । उनले रचना गरेको उपन्यास मध्ये एउटा मात्र उपन्यास प्रकाशित भएको छ । उनको उपन्यास 'सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल' (२०६७) प्रकाशित उपन्यास हो । उनले यस उपन्यासमा विशेष गरी नेपाली जनताले देखेको नयाँ नेपाललाई प्रस्तुत गरेका छन् ।

उनको यस उपन्यासमा विशेष गरेर नयाँ नेपाल निर्माण गर्नको लागि भनेर हिँडेका व्यक्ति तथा उनीहरूको कल्पनाको नयाँ नेपाललाई मूल विषयवस्तु बनाएर रचना गरिएको पाइन्छ । उनले आफ्नो उपन्यासमा देशमा वास्तवमा नयाँ परिवर्तन ल्याउन चाहनेले बनाउन पर्ने नेपालको परिकल्पना गरिएको छ ।

राजनीतिक पार्टीहरू बीच देखिने असहजता, विरोधभाष खल्लो लागि रहेका बेला सपनामा लेखकलाई परीहरूले स्वर्ग लगे । त्यसकारण उनले त्यहाँका सम्पूर्ण कुराहरू बुझ्ने पाए । जुन उनका लागि अव्यक्त स्थिति थियो ।

यसरी उनले यस उपन्यासमा वास्तवमा सपना र विपनामा धेरै अन्तर हुने तर पनि यदि साहि र राम्रो नङ्गले विकास गर्दै जाने हो भने सपनालाई पनि यथार्थमा बदल्न सकिने कुरा प्रस्तुत गरेका छन् ।

४. साहित्येतर व्यक्तित्व

शिवसुन्दर पुडासैनीले साहित्य लेखनका साथै साहित्येतर क्षेत्रमा मह□वपूर्ण योगदान दिएर व्यक्तित्व निर्माण गरेका छन् । उनको साहित्यतेर व्यक्तित्वलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

(अ) समाजसेवी व्यक्तित्व

शिवसुन्दर पुडासैनी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक समस्यालाई टाढा राखेर सामाजिक संस्था एवम् समिति तथा उपसमितिमा रहेर सामाजिक व्यक्तित्व निर्माण गरेका छन् । उनले नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पस युनियनका सदस्य (२०४४-२०४९), प्रजातान्त्रिक युवासंघ नुवाकोटका जिल्ला सचिव (२०५१-२०५३), प्रगतिशील लेखक संघका सदस्य (२०६८-२०७२), जैविक विविधता संरक्षण समाज नुवाकोटका अध्यक्ष (२०६१ देखि हाल सम्म), प्रकृति मानव केन्द्रित जन अभियान युनिट नुवाकोटका अध्यक्ष २०७२ देखि हालसम्म) चेलीबेटी बेचविखन विरूद्ध सचेतीकरण अभियानका जिल्ला

संयोजक (२०५७-२०६०) मूलपानी प्राथमिक विद्यालयका संस्थापक (२०४७- हालसम्म), जेष्ठनागरिक अध्ययन प्रतिष्ठान नुवाकोट देवीघाटका संस्थापक सदस्य (२०६९ देखि हालसम्म) रणभुवनेश्वरी उ.मा.वि. खड्ग भञ्ज्याङ्ग नुवाकोटका व्यवस्थापन समिति सदस्य (२०५८-२०६०) आदि जस्ता संस्थामा रही समाजमा विद्यमान विसङ्गति, अन्यायको निर्मूल गष्री जनतामा चेतनाको विकास गर्ने काम गरेका छन् । पुडासैनीको समाजसेवी व्यक्तित्व केही हदसम्म वर्गीय चेतनाबाट ओतप्रात भएको पाइन्छ । समाज विद्यमान शोषण अन्याय तथा जातिगत विभेदको अन्त्यका लागि सामाजिक चेतनाको खाँचो पर्दा जुन चेतना वा जागरणको प्रमुख माध्यम भनेको शिक्षा र प्रबृद्धि विविध सामाजिक गतिविधि तथा उत्पन्न व्यवहार नै हो । किताबी ज्ञान वा विद्यालय ज्ञानले एउटा माध्यमको मात्र काम गर्छ त्यसैले न्याय मूलक वैज्ञानिक समाज व्यवस्थाको पक्ष घर, चिन्तन र व्यवहार प्रयोगी शिक्षकमा जोड दिएर हरेक व्यक्तिलाई श्रममा आस्था जोगाउने र व्यवहारिक सीपका माध्यमले हरेक व्यक्तिलाई श्रमलाई मूल ज्ञान दिलनु पर्छ अनि मात्र समाज परिवर्तन हुन्छ भन्ने विचार राख्छन् । यस्तो विचारबाट पनि उनलाई समाजसेवी व्यक्तित्व मानिन्छ ।

(आ) बहुभाषी तथा कुशल व्यक्तित्व

पुडासैनी नेपाली हिन्दी, अङ्ग्रेजी भाषा बोल्न लेख्न सक्ने व्यक्तित्व हुन् । उनमा स्थानीय भाषिककाको पनि अनुभव भएको पाइन्छ । नेपाली बाहेक उनले अङ्ग्रेजी साहित्य/साहित्यकार, हिन्दीस् साहित्य /साहित्यकारको बारेमा अध्ययन गरेको पाइन्छ । आफूले लेखेका चिठ्ठी तथा लेख कविताहरूमा विदेशी साहित्यकार, साहित्य पात्र र घटनाको उल्लेख गरेबाट उनी अन्य भाषाहरू पनि जान्दथे भन्ने हुन्छ । अङ्ग्रेजी भाषाको पत्रिका पठनबाट पनि उनमा अङ्ग्रेजी भाषाको राम्रो ज्ञान भएको थाहा हुन्छ । यसका साथै अङ्ग्रेजी, हिन्दी तथा अन्य साहित्यको अध्ययनबाट प्रभावित भएर लेखेका उनका रचनाबाट पनि उनमा अन्य भाषाको राम्रो ज्ञान भएको प्रस्ट हुन्छ । शिवसुन्दर पुडासैनी कुशल वक्ता हुन् । उनका विभिन्न एफ.एम. रेडियोमा लिइएका अन्तरवार्ता तथा उनमा

विभिन्न विषयमा राखेका धारणाबाट पनि उनमा रहेको भाषिक क्षमताका बारेमा थाहा हुन्छ । प्रभावकारी मधुर स्वर, उचित शबद भण्डार तथा शबद चयन गरी प्रयोग गर्ने पुडासैनीको स्तर क्याम्पसका राजनैतिक गतिविधिका कार्यक्रममा मात्र नभएर टेलिभिजन र रेडियोमा पनि प्रशंसनीय भएको छ । भाषिक क्षमता तथा अभिव्यक्ति कुशलताका कारण पनि उनी धेरै व्यक्तिका माभ्क लोकप्रिय छन्।

५. अध्यापक व्यक्तित्व

शिवसुन्दर पुडासैनी साहित्यकार तथा थोरै रूपमा राजनीतिक व्यक्तित्व मात्र नभई एक कुशल शिक्षक पनि हुन् । उनले २०४७ सालमा मूलपानी प्राथमिक विद्यालयका अङ्ग्रेजी विषयका शिक्षक भएर दुई वर्ष काम गरेका थिए । यसरी अध्यापन गराउने क्रममा मिति २०५३ देखि २०५६ सम्म कामरूदेवी माध्यमिक विद्यालयमा नेपाली, अर्थशास्त्र र सामाजिक विषयको अध्ययापन गरेका थिए । त्यसैगरी २०५७ देखि रणभुवनेश्वरी उच्चच मा.वि. हाल रणभुवनेश्वरी क्याम्पसमा २०६२ सम्म नेपाली तथा अर्थशास्त्र शिक्षण गराए । अध्यापनकै क्रममा २०६२ देखि २०६३ सम्म लक्ष्मेश्वरी माध्यमिक विद्यालयमा पनि शिक्षण गर्नुभयो । हाल २०६४ सालदेखि रणभुवनेश्वरी बहुमुखी क्याम्पस देविघाटमा अध्यापन गराउँदै आएका छन् । उनी दिउँसोको समयमा च्वाडी माध्यमिक विद्यालयमा निरन्तर रूपमा अध्यापन गराउँदै आइरहेका छन् । उनले २०५८ सालदेखि २०६० सालसम्म फुर्सदको समयमा नुवाकोट जिल्ला विकास समिति अन्तर्गत रहेको चेलीबेटी बेचविखन विरूद्ध सचेतीकरण परियोजनामा रही कार्य गरेका थिए । प्राध्यापनका क्रममा शिवसुन्दर पुडासैनीलाई विद्यार्थीले मन पराएका र रुचाएका अध्यापक हुनुहुन्थ्यो । उनी प्राध्यापनका क्रममा विद्यार्थीलाई नरिसाई विद्यार्थीसँग नजिक भएर विद्यार्थीलाई सिकाउने गर्ने गर्थे । उनले प्राध्यापन कार्य गर्दा विद्यार्थीहरूले पनि उनीबाट धेरै कुराहरू सरल र सहज तरिकाले सिक्ने गरेको उनले पठाएका विद्यार्थीको अनुभवबाट पनि थाहा पाउन सकिन्छ ।

६. राजनीतिक व्यक्तित्व

पुडासैनी कम्युनिस्ट पार्टीका सक्रिय कार्यकर्ता नभई समाजवादी सिद्धान्त प्रति आस्था एवम् निष्ठा राख्ने व्यक्ति हुन् उनी खुलेर राजनीतिमा नलागे पनि विद्यार्थी जीवनमा चाहीँ वहाँ सक्रिय देखिनु भयो । प्रजातान्त्रिक युवा संघ तथा स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियनको चुनाव पनि जित्नु भयो । पछिल्लो समय राजनीतिमा भन्दा पनि साहित्य सिर्जना र शिक्षण पेशामा नै बढी सक्रिय हुनुभयो । साहित्यिक व्यक्तित्वसँगको उठबसका कारण कहिलेकाही स्वतन्त्र जस्तो भएर देखा परेका उनी आफ्नो अडानबाट कहिल्यै विचलित भएनन् । उनी समाजका जाली फटाहरूसँग लडिरहने, अन्याय अत्याचारको विरोद्ध गर्ने जस्ता कार्य गरेबाट उनमा थोर बहुत रूपमा राजनीति व्यक्तित्व रहेको थाहा हुन्छ । वि.सं. २०४७ सालमा नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पसमा विद्यार्थी युनियनको चुनाव जिते । त्यसैगरी २०५१ सालदेखि २०५३ सालसम्म प्रजातान्त्रिक युवासंघ नुवाकोटको जिल्ला सचिव पनि रहेका थिए । यस्तै गरी २०६२-०६८ सालसम्म प्रगतिशील लेखक संघका सदस्य समेत रहेका थिए ।

३.३ निष्कर्ष

साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाएका पुडासैले निर्माण गरेका व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षलाई साहित्यिक र साहित्येतर गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । साहित्यिक मध्ये पनि कविका रूपमा बढी प्रचलित पुडासैनी खासगरी स्वच्छन्दतालाई अनुसरण गरेर कविता रचना गर्ने कविका रूपमा चिनिन्छन् । त्यस्तै साहित्येतर व्यक्तित्व मध्ये समाजसेवी व्यक्तित्वलाई माथि पुऱ्याएका पुडासैनीले थोरै रूपमा राजनीतिक र बहुभाषी तथा कुशल वक्ताको रूपमा पनि चिन्न सकिन्छ ।

व्यक्तिको परिचय व्यक्तित्वबाट नै हुन्छ । समाजमा घुलमिल एवम् समाज र राष्ट्रलाई योगदान दिएपछि मात्र उसको व्यक्तित्व निर्माण हुन्छ । एउटै व्यक्तिमा पनि

विविध व्यक्तित्वहरू हुन्छन् । उपयुक्त समय र वातावरण पाएको अनुकुल परिस्थितिमा व्यक्तिले आफ्नो व्यक्तित्व निर्माण गर्न सक्छ । तसर्थ कुनै पनि व्यक्तिको व्यक्तित्वलाई किटेर यस्तै हो भन्न सकिँदैन । शिवसुन्दर पुडासैनीलाई हेर्दा समाज र राष्ट्रलाई योगदान दिएर बनेका व्यक्तित्वका आयामहरू मनग्ये छन् ।

समग्रमा अध्ययन गर्दा शिवसुन्दर पुडासैनी साहित्यकार व्यक्तित्वका साथै शिक्षण पेशामा शुरूदेखि हालसम्म नै तल्लीन रहेको शिक्षण व्यक्तित्वलाई नै उनको व्यक्तित्व मध्ये बढी महत्वपूर्ण मान्न सकिन्छ । त्यस्तै कवि कथाकार तथा उपन्यासकार व्यक्तित्वमा पनि कवितामा उनले अलिक बढी जोड दिएको हुनाले कवि व्यक्तित्वलाई नै महत्व दिएको पाइन्छ ।

पुडासैनी विद्यार्थी जीवनमा वा विद्यालयको पढाई पूरा गरी उच्च शिक्षा हासिल गर्ने क्रममा राजनीतिबाट प्रेरित भएको हुन् । यस क्रममा उनी २०४७-२०४९ सालसम्म नुवाकोट आदर्श बहुमुखी क्याम्पसका विद्यार्थी युनियनका सदस्य समेत भएका थिए । राजनैतिक रूपमा उनी विशेष गरी कम्युनिस्ट आन्दोलन र त्यससँग सम्बद्ध भएर अगाडि बढेका हुन् । यसैक्रममा उनी प्रजातान्त्रिक युवा संघ नुकोटका सदस्य तथा जिल्ला सचिव, प्रगतिशिल लेखक संघका सदस्य समेत रहेका थिए । पछिल्लो अवस्थामा प्रत्यक्ष रूपमा कुनै पनि राजनैतिक पार्टीको सदस्यता लिएर वा सक्रिय राजनीतिमा सहयात्री नभएता पनि उनी कम्प्युटर विचारधाराबाट मनोनित भएको पाइन्छ ।

त्यस्तै गरी शिवसुन्दर पुडासैनी एक साहित्यिक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनले साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएको पाइन्छ । उनले साहित्यको क्षेत्रमा कथा, कविता तथा उपन्यासको विधामा कलम चलाएका छन् । यसरी साहित्यको क्षेत्रमा कलम चलाउने क्रममा हुनका विभिन्न प्रकारका कृतिहरू प्रकाशित भएका हुन् भन्ने कति प्रकाशोन्मुख अवस्थामा रहेको पाइन्छ । उनका प्रकाशित कृतिहरू जस्तै : “सपना, यथार्थ नयाँ नेपाल”, “वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू” तथा “अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला” आदि रहेका

छन् । यसबाट पनि साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा पनि देखा परेका छन् । शिव सुन्दर पुडासैनी एक सामाजिक व्यक्तित्व पनि हुन् । उनी समाजमा हुने विभिन्न प्रकारका सामाजिक कार्यहरूमा पनि सक्रियताका साथ लागि परेको पाइन्छ । उनले जैविकता सम्बन्धि कार्य गर्ने संस्था जैविक विविधता संरक्षण समाज नुवाकोटका अध्यक्ष भई जैविक विविधता संरक्षणमा कार्य गरेका छन् । यस्तै उनले प्रकृति मानव केन्द्रित जन अभियान युनिट नुवाकोटका अध्यक्ष तथा चेलीबेटी बेचविखत विरुद्ध सचेतीकरण अभियानका जिल्ला संयोजक भएर चेलिबेटी बेचविखनका विरुद्ध सामाजिक कार्य गरेका हुन् । यसरी उनको सहभागिता र संलग्नतालाई हेर्दा उनलाई एक सामाजिक व्यक्तित्वका रूपमा चिनिन्छ ।

त्यसैगरी पुडासैनी एक अध्यापक पनि हुन् । उनले २०४६ सालमा मूलपानी प्रा.वि.मा प्राध्यापन गर्न थालेदेखि नै उनको अध्यापकीय व्यक्तित्वको सुरुवात भएको हो । यसरी प्राध्यापन गर्ने क्रममा उनले रणभुवनेश्वरी बहुमखी क्याम्पस, च्वाडी पब्लिक माध्यमिक विद्यालय लगायत अन्य विद्यालय तथा क्याम्पसमा पनि अध्यापन गरेकाले उनलाई अध्यापक व्यक्तित्वको रूपमा पनि चिनिन्छ । यसरी शिवसुन्दर पुडासैनी व्यक्तित्वका हिसाबले विभिन्न प्रकारका व्यक्तित्वका रूपमा चिनिन्छन् ।

चौथो परिच्छेद

शिवसुन्दर पुडासैनीको कृतिहरूको अध्ययन

४.१ विषयपरिचय

शिवसुन्दर पुडासैनी नुवाकोट जिल्लाका परिचित साहित्यकार हुन् । यिनका सिर्जनात्मक रचनाले नुवाकोटबाट मान्ने उठेर नेपाल भरमा नै आफ्नो उपस्थिति जनाइसकेका अवस्था भएकाले राष्ट्रिय स्तरका साहित्यकारका रूपमा पपिरचित छन् । प्रस्तुत परिच्छेदमा उनको हालसम्म प्रकाशित सिर्जनात्मक कृतिको विधागत विश्लेषण गरिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्ने क्रममा कविता/काव्यलाई कविताकै विधातत्वका दृष्टिले र आख्यान र कथा/उपन्यासलाई आख्यानकै विधातत्वका दृष्टिले विश्लेषण गरिएको छ ।

विशेषतः उनका कवितामा २०५२ साल र त्यसपछि देशमा घटेका घटना र त्यसबाट समाजमा उत्पन्न विभिन्न परिवेशलाई विषयवस्तु बनाएर रचना गरिएका हुन्छन् । त्यस्तै गरी देशमा दिनप्रतिदिन बढ्दै गएको द्वन्द्व र उक्त द्वन्द्वले उत्पन्न गराएको विभिन्न समस्या र त्यही समस्याबाट ग्रसित समाजको चित्रण उनका कवितामा पाइन्छ । त्यस्तै गरेर उनले रचना गरेको कथा सङ्ग्रहमा पनि देशको राजनैतिक अवस्था र उक्त अवस्थाबाट परेको प्रभावलाई पनि समावेश गरिएको पाइन्छ ।

यसरी नै उनले नेपाली आख्यानको विधामा पनि कलम चलाएका छन् । उनको आख्यान विधामा प्रकाशित कृति सपना यथार्थ र नयाँ नेपाल हो । उनले यस आख्यानमा खासगरी नेपाली जनताले देखेका नयाँ नेपालको परिकल्पनालाई यस आख्यानमा मुख्य विषयवस्तु बनाएर कथावस्तु अगाडि बढेको छ ।

यस आख्यानमा वास्तवमा सपना र विपना उस्तै कुरा होइनन् । सपना सत्य हुन सक्दैन । फेरी सपनालाई यथार्थ सत्यलाई भित्र्याएको कहाँ छ र !

४.२ प्रकाशित रचनाहरूको सूची

शिवसुन्दर पुडासैनीका केही प्रकाशित र अप्रकाशित कृतिहरू रहेका छन् । जसलाई तालिकामा यसरी देखाउन सकिन्छ :

क्र.सं.	शीर्षक	प्रकाशन वर्ष	प्रकाशन/मुद्रण
१.	वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू (कविता सङ्ग्रह)	२०६१	न्यू नीलकण्ठ अफसेट प्रेस बालाजु काठमाडौँ
२.	अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला (कविता सङ्ग्रह)	२०६७	नुवाकोट साहित्य प्रतिष्ठान
३.	सपना यथार्थ र नयाँ नेपाल (उपन्यास)	२०६७	शब्द घर काठमाडौँ
४.	प्रेमी इरा र लाल प्रसादको देश	२०६९	शब्द घर काठमाडौँ
५.	भविष्यको बाटो (बालकथा सङ्ग्रह)	२०७४	ज्ञानज्योति बुक्स पब्लिकेसन

४.३ विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेख तथा रचनाहरू

क्र.सं.	शीर्षक	पत्रिका	वर्ष	अङ्क	प्रकाशन वर्ष
१	कहाली लाग्दो परिवेशमा बुद्धको खोजी	राजधानी	–	–	२०६१
२	वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू	नयाँ सप रेखा साप्ताहिक	–	–	२०६१
३	हिंसाका अत्पायु चिरेक कविहरू	नयाँ सन्देश	–	–	२०६१
४	मन दुखेपछि	सुसेली	१	१	२०६८
५	आजभोली सिंहदरबार	त्रिशुली त्रिवेणी	६	२	२०६७
६	घोवारे कान्छा	त्रिशुली त्रिवेणी	९	२	२०७१
७	आमा	जनमत साप्ताहिक	३१	७	२०७१
८	राष्ट्रियताको प्रतिक नेपाली सेना	सैन्य आधार शिला	५	५	२०५३
९	विद्यालय अध्ययनका एक दशक	कर्मधारा साहित्य समाज	१	१	२०७०
१०	पूर्वीय दर्शनमा मानव महाकाव्य मोदनाथ प्रश्रित र मानवतावाद समालोचना	रूपायन त्रैमासिक	४	२	२०७१

कुनै पनि साहित्यकारले आफ्नो साहित्यिक यात्रालाई अगाडि बढाउने वा साहित्य सृजना गर्न थालेको समय र त्यसपछि घट्दै गएको घटनाको क्रमलाई नै साहित्यिक घटनाक्रम भनेर भनिन्छ । यसरी साहित्यिक घटनाक्रमलाई अगाडि बढाउने क्रममा शिवसुन्दर पुडासैनीको साहित्यिक घटनाक्रमलाई अनौपचारिक र औपचारिक घटनाक्रम गरी दुई भागमा अध्ययन गर्न सुकिन्छ ।

४.४ अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला कविता सङ्ग्रहका विश्लेषण

देशमा बढ्दै गएको द्वन्द्व तथा हत्या हिंसाको विषयवस्तुलाई समेटेर तयार पारिउको हो । उनको यो कविता सङ्ग्रह छ । उनले यस कवितामा खास गरी देश दिनदिनै गृह युद्धमा फस्दै गएको र शान्तिको नाममा विभिन्न प्रकारका आन्दोलन हुने गरेको तर त्यसले निकास पाउन नसकेको कुरा उनलेगरेका छन् ।

जबजब समाज विक्षिप्त हुँदै जान्छ तबतब समाज र समाजका मानिसहरूको गतिशीलता घट्दै जान्छ । भावावेशमा मानिसहरूले जतिसुकै अभिव्यक्ति दिए पनि व्यवहारिक कारण हुन नसक्नु दुर्भाग्यपूर्ण नै देखिन्छ । पटकपटक जन आन्दोलन हुँदै निरङ्कुशतालाई हटाएर देशलाई उन्नत बाटोमा लैजाने परिकल्पना वर्तमानमा विकलाङ्ग भइ रहेको छ । यसले मन दुख्यो भने जस्तो देशले निकास पाउन सकेन झँझगडा, आपसी विवादले गर्दा देश अवरूद्ध भइ नै रह्यो । यसले दुरगामी असर ल्यायो । शङ्कामा देश असफलताको सीमाभित्र समलिँदै जान थालेको आभास हुन थाल्यो । आर्थिक क्रान्तिको साटो मानिसहरू झुन्डझुन्डमा बाँधिन थाले । विश्वासको सङ्कट देखिन थाल्यो ।

यसरी देशमा विकास गर्ने र जनतालाई सुखी र समृद्धि तर्फ अगाडि बढाउने आश्वासन देखाएर आन्दोलन तथा युद्ध भएको र उक्त युद्ध तथा आन्दोलनले देशमा शान्ति पाउने त परेको कुरा देश अब कतै अन्य द्वन्द्व ग्रस्त देशको अवस्थामा पुग्ने त हैन भन्ने आशंका व्यक्त गरिएको । त्यसले गर्दा यस्ता द्वन्द्व तथा हत्य हिंसाले देशको विकास नभएर

देशले विकासको गति लिनुको सट्टा देशमा भएका विकास र निर्माणका कामले पनि गति बन्द गरेको कुरा उनको यस कविता सङ्ग्रहमा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहलाई शिवसुन्दर पुडासैनीले वि.सं. २०६७ सालमा प्रकाशनमा ल्याएका हुन् । यस कविता सङ्ग्रहमा जम्मा ३५ वटा फुटकर कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । 'बर्बाद भएको छ मान्छे', 'अग्लनु र चुलिनलाई हो', 'भोली कात्रो हुन्छ कि हुँदैन ?', 'नयाँ नेपालको नक्सा कोरिनु पर्छ', 'सजाउनु छ मेरो नेपाल', 'ऊ त लाश व्यापारीपो रहेछ', 'अझै ब्यूझेनन्-जिउँदा मूर्दाहरू', 'अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला', 'रात ओढ्नु हुन्न', 'कलम उठाइरहेछु', 'घाम', 'बलि चढेको इतिहास र सन्इरनको आवाज', 'घण्टाघर समयको सूचक बन्छ कि बन्दैन ?', 'मन र समवेदना', 'अब कार्टिंदैनन् दारीहरू', 'वार्ता र विद्रोहहरू', 'मान्छेले मान्छे बेच्नु हुँदैन', 'पाए हुन्थ्यो शान्ति नै लेख्नलाई', 'कविता बसाइँ सर्नु हुँदैन', 'आजभोलि सिंहदरबार', 'कसले भन्यो देश हराउँदै छ ?', 'फ्लोरेन्स र टेरेसाहरू', 'एकीकरण गरिनुपर्छ', 'पूरै राजनीतिक ग्यास्ट्रिक भएको छ मान्छे', 'आजभोलि खुलामञ्च', 'सम्झनाभन्दा बिर्सनै राम्रो', 'देश बन्दुक बनाउनु हुन्न', 'देश हराउँदैन', 'जनताको प्यारो शान्ति', 'हाम्रो सपना कसले मेट्ने ?' सजीव चित्र उतार्ने कहिले होला ?', 'भविष्यले पनि शान्ति पाउन गाह्रो छ', 'दलालीको केन्द्र बन्दै गयो देश', 'आखिर हामी के हौं ?', 'त्यसरी नै सल्बलायौं' र 'संसारको छानो कहाँ पाइन्छ र !' ।

यस कविता सङ्ग्रहका प्रत्येक कविताले खासगरी देशमा बिग्रदै गएको राजनैतिक अवस्था, भ्रष्टाचार, तथा द्वन्द्वलाई समेटेको पाइन्छ । कविता सङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताले देशमा फैलँदै गएको विभिन्न प्रकारका विसङ्गतिलाई पनि उठाएको छ । खासगरी मानव वेचविखन, भ्रष्टाचार, राजनीतिक अस्थिरता आदि विभिन्न प्रकारका कुराहरूलाई कविताको मूलभाव बनाएर प्रस्तुत गरिएको छ । कविता तत्वको आधारमा उक्त कविता सङ्ग्रहमा सङ्कलित कविताहरूलाई समष्टिमा यसप्रकार विश्लेषण गरिएको छ -

४.४.१ विषयवस्तु

प्रस्तुत कवितामा मूलतः मानवीय संवेदना मुक्त युद्ध, अशान्ति, मानव बेचविखन, भ्रष्टाचार, राजनैतिक विकृति, अन्याय, शोषण र त्यसबाट उत्पन्न विविध समस्यालाई विषयवस्तु बनाइएको छ । नेपाली समाजमा देखा परेका वर्तमान बेथिति, विसङ्गति र तिनले आम नेपालीहरूका जनजीवनमा पारेको नकारात्मक असरका कारण तत्वहरू यस कवितामा विषयवस्तु बनेर आएको छ । नेपाली समाजका यिनै कमी कमजोरी, विकृति-विसङ्गतिपूर्ण घटना, कार्य, अवस्थाहरूलाई खासगरी कविताको विषयवस्तुका रूपमा चयन गरिएको छ । विषयवस्तुका दृष्टिले कविता भावपूर्ण र सान्दर्भिक रहेको छ ।

४.४.२ संरचना

यस कविताको संरचना सबल र सुदृढ रहेको छ । बाह्य तथा आन्तरिक दुवै संरचना सशक्त रहेको छ । बाह्य संरचनाअन्तर्गत जम्मा ७९ पृष्ठपुञ्जको मध्यम आयाम तथा ३५ वटा कविता रचनाहरू सङ्कलित छन् भने गद्य आख्यानात्मक नियमित तथा व्यक्तिक्रमिक अन्त्यानुप्रासीय लय संरचना रहेको छ । आन्तरिक संरचनाका कोणबाट हेर्दा भाव आख्यान सन्तुलित संरचना, वर्ण आकृत्तिमूलक आद्योनुप्रासीय एवम् मध्यानुप्रासयुक्त लय संरचना रहेको छ । बाह्य तथा आन्तरिक संरचना वा दुवैको आख्यान - भावमिश्रित सन्तुलित संरचनाले कविता सङ्ग्रह सुगठित बन्न पुगेको छ ।

४.४.३ भाव

प्रस्तुत कविताको भावविधान सशक्त रहेको छ । समसामयिक नेपाली समाजका जल्दोबल्दो टड्कारो समस्याहरूलाई कविताको आख्यानको विषयवस्तु बनाई हृदयसंवेद्य मानवताको मूलमर्म अभिव्यक्त गर्नु यस कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कविताहरूको मूलभाव रहेको पाइन्छ । विशेषगरी वर्तमान नेपाली समाज विभिन्न मानवीय सन्त्रासबाट ग्रसित छ-रोग, भोक, शोक, भय त्रास विविध समस्या र अभावबाट ग्रसित भएको तीतो

यथार्थ उद्घाटन गर्नुमा उक्त कविता सङ्ग्रहको भाव विधान केन्द्रित रहेको छ । नेपाल शान्त, समुन्नत, र अनुकरणीय देश बनाउनुपर्ने कविको सपनारूपी वैचारिक चिन्तन कवितामा मुख्य भाव/मर्म बनेर आएको छ । मूलतः शान्ति, अभाव र भयरहित समृद्ध मुलुक र खुसी नेपालीको चाहना कविताको भाव बनेर आएको छ ।

बुद्ध अल्पिएका अल्पियै छन्
जन्ममूर्ति पनि चिरस्थायी बनाउन सकिएन
बुद्ध मार्ग रूचाउँछु भन्नेहरू
तुम्बा तानेर कुब्बा हुँदै गए
चट्याङको छर्काले हिर्काएछ
भृकुटीलाई
बलबाहु उतै हराए
च्याङ, चुङ, छयाङको देश ..... (पृ. २७) ।

माथिको कवितांशमा कविले नेपालका वीर विभूतिहरू इतिहासमा वा कागजमा मात्र सीमित रहन पुगेको अब नयाँ बुद्ध र वीर विभूतिहरू देशले अर्थात् नेपाल आमाले जन्माउनुपर्ने आवश्यकता बोध रहेको कुरा अभिव्यक्त गरेका छन् । अतः देश समुन्नत र सुखी नेपालीको सुन्दर भावना मुखरित गर्नु यस कविता सङ्ग्रहको मूल भाव विधान रहेको पाइन्छ ।

४.४.४ लय

यस कवितामा लयविधानको आकर्षक प्रयोग पाइन्छ । गद्ययुक्त मुक्त ढाँचाको लय भएर पनि कवितामा प्रयुक्त विविध शब्दावृत्ति तथा समध्वन्यात्मक वर्ण आवृत्तिले कवितामा बाह्य तथा आन्तरिक दुवै तहमा आकर्षक लय उत्पन्न गरेको छ । बाह्य लयअन्तर्गत पङ्क्तिको अन्त्यमा प्रयुक्त शब्दहरू (छन्-सकिएन, गए-हराए, देश-इतिहास)

ले अन्त्यानुप्रासीय लय सिर्जना गरेका छन् । यसैगरी आन्तरिक लय विधानका कोणबाट हेर्दा आद्योनुप्रासीय (बुद्ध- बुद्ध, कहिले-कहिले) लय तथा मध्यानुप्रासीय लय (तुम्बा-सुब्बा, च्याङ्ग-छ्याङ), को सुन्दर प्रयोगले कवितालाई लयात्मक कर्णप्रिय आकर्षक एवम् बोधगम्य तुल्याएको छ । यसरी लयविधानको आधारमा हेर्दा कविता विशिष्ट बन्न पुगेको छ ।

४.४.५ विम्ब, प्रतीक, अलङ्कार

प्रस्तुत कविताको भाषाशैली सरल आकर्षक र बोधगम्य रहेको छ । तत्सम्, तद्भव र आगन्तुक तीनवटै स्रोतका भाषाको सुनियोजित प्रयोग कवितामा पाइन्छ । सरल र शिष्ट, भाषा तथा मानक एवम् स्तरीय नेपाली व्याकरणिक भाषाको समुचित उपयोग कवितामा गरिएको छ । तत्सम शब्दहरू- बुद्ध, भृकुटी, भानुभक्त, सूर्य, सगरमाथा, मोती भण्डली, चिरस्थायी, मार्ग, जडमूर्ति लगायतका शब्दहरूले कविता शिष्ट र सरस बन्न पुगेको छ । यसैगरी आगन्तुक शब्दहरू (च्याङ, चुङ, छयाङ, सल्यक्रिया, डाक्टरी, बम) को प्रयोगले कवितालाई रोचक बनाएको छ । तद्भव शब्दहरू (यति बेला, गाईजात्रा, कहिले, भाइ, मान्छे) को प्रयोगले कविता बोधगम्य बनेको छ । साथै मौलिक वा ठेट नेपाली (झर्रा, शब्द काइते, तोर्पे, गजे) प्रयोगले कवितालाई रोचक तुल्याएको छ ।

यसैगरी शैलीका दृष्टिले हेर्दा कवितामा संक्षिप्त एवम् सूत्रात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । यसरी नै काव्यात्मक (विम्बात्मक-आलङ्कारिक) शैली, दृश्यात्मक वा चित्रात्मक शैली, व्यञ्जनात्मक शैली, सरस शैली, संस्मरणात्मक, प्रतीकात्मक शैली, सरल र सरस शैली तथा चेतनप्रवाह शैलीको आकर्षक प्रयोग भएको छ । शिष्ट र कोमल शैलीले कवितालाई बोधगम्य, सम्प्रेषणयुक्त एवम् लयात्मक तथा विशिष्ट तुल्याएको छ । अतः सुन्दर पद लालित्यपूर्ण भाषा शैलीले कवितामा लयगत सौन्दर्य सिर्जना हुन गई भावगत विशिष्टता प्रदान गरेको छ ।

४.४.६ उद्देश्य

यस कविताको उद्देश्य मूलतः राष्ट्र र नेपालीको स्वाभिमान तथा राष्ट्रियता, मानवता, विश्वबन्धुत्व लगायतका पक्षमा केन्द्रित रहेको छ । देशमा शान्ति, अमनचयन, राष्ट्रिय समुन्नति, मौलिक अधिकार सभ्य र आदर्श नेपाली समाजको चाहना, नेपालको तत्कालीन समाजको वास्तविकताको उद्घाटन, कमजोरी र विसङ्गतिप्रतिको चिन्ता प्रकट तथा समृद्ध राष्ट्र र सुखी नेपालीको अभीष्ट यस कविता सङ्ग्रहको उद्देश्य रहेको पाइन्छ । यसका साथै कविको स्वप्रतिमा र सिर्जनाको आत्म प्रकाशन, जीवन भोगाइ र देखे सुनेका घटनाअनुभव आदिको प्रतिविम्ब प्रस्तुत गर्नु लगायतका कुराहरू उक्त कृतिको मूल उद्देश्य रहेको देखिन्छ ।

४.४.७ शीर्षक सार्थकता

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहको कविता रचनाहरूका शीर्षक विषयवस्तु र भाव तथा भाव-आख्यान सन्तुलित समीकरणका दृष्टिले शीर्षक सार्थक रहेको छ । यसैगरी कवितामा प्रयुक्त भाव/अर्थ अभिधा र व्यञ्जना दुवै दृष्टिले सान्दर्भिक वा औचित्यपूर्ण रहेको देखिन्छ । विशेषतः देशमा विविध क्षेत्रमा भएका तत्कालीन कमजोरी विसङ्गति र दुष्कार्यहरूको व्यङ्ग्यात्मक उद्घाटन गर्दै तिनको सुधार तथा अन्त्य गर्ने भाव व्यञ्जनका दृष्टिले कविताको शीर्षक औचित्यपूर्ण एवम् सार्थक बन्न पुगेको छ ।

४.४.८ निष्कर्ष

यस कविता सङ्ग्रहलाई कविताका तत्वहरूका कोणबाट अध्ययन विश्लेषण गरेर हेर्दा कृति उपयुक्त देखिन्छ । तत्कालीन नेपाली समाजका विविध घटना र त्यसबाट उत्पन्न विकराल समस्या आदिलाई उक्त सङ्ग्रहमा विषयवस्तु बनाइएको हुँदा भाव अनुकूल विषयवस्तु रहेको छ । आन्तरिक तथा बाह्य दुवै कोणबाट भाव-आख्यान सन्तुलित र सुगठित संरचनाले कविता सुदृढ बन्न पुगेको छ । भावविधानका कोणबाट

हेर्दा राष्ट्रियता, मानवता र नेपालीको स्वाभिमान एवम् समृद्धिको भाव वा विचार व्यक्त भएको छ । लयविधानको दृष्टिले हेर्दा आनुप्रासिक लययोजना रहेको छ । बाह्य तथा अन्तः लयको लयात्मक प्रस्तुति कवितामा रहेको छ । भाषाशैली सरल, सरस र बोधगम्य छ । संस्मरणात्मक एवम् विम्बात्मक तथा व्यञ्जनात्मक शैलीले कविताको भाव प्रवाहमा तीव्रता र सघनता सिर्जना गरेको छ । उद्देश्यको आधारमा हेर्दा कवि सिर्जना-प्रतिभाको आत्म प्रकाशन गर्ने ध्येय, नेपाली र विश्व समाजको तत्कालीन वर्तमानको युगीन यथार्थ उद्घाटन गर्ने चाहना, राज्य व्यवस्था र बेढङ्ग राजनीतिक कमजोरीप्रतिको तीव्र असन्तुष्टि, समुन्नत एवम् समृद्ध नेपालको अभीष्ट लगायत सुखी नेपाली र अधिकार सम्मत नेपालीहरूको चाहना आदि कविता कृतिमा उद्देश्य बनेर आएको पाइन्छ ।

यसैगरी अभिधा र व्यञ्जना दुवै कोणबाट कविताको शीर्षक औचित्यपूर्ण एवम् सार्थक रहेको छ । अतः कविताका मूलभूत तत्वका दृष्टिले उक्त कविता सङ्ग्रह सफल, सार्थक एवम् विशिष्ट समेत बन्न पुगेको छ ।

४.५ भविष्यको बाटो बालकथा सङ्ग्रहको विश्लेषण

शिवसुन्दर पुडासैनीका विभिन्न साहित्यिक रचनाहरूमध्ये अर्को महत्वपूर्ण रचना भविष्यको बाटो बालकथा सङ्ग्रह हो । साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाएका पुडासैनीको पछिल्लो रचना भविष्यको बाटो बालकथा सङ्ग्रह हो ।

आजभोलि बालबालिकालाई शिक्षाको नाममा मात्र किताबी ज्ञानमा सीमित गर्ने गरेको पाइएको छ । बालबालिकालाई किताबी ज्ञानको अलवा नैतिक शिक्षा पनि जरुरत पर्दछ । कतिपय घरायसी एवम् पौराणिक कुराहरू जसको कारणले गर्दा बालबालिकाले विभिन्न प्रकारका ज्ञान हासिल गर्न सक्छन् भन्ने उद्देश्य राखेर यो बालकथा सङ्ग्रह प्रकाशित भएको छ ।

बालबालिकालाई बन्द कक्षाकोठा भित्र राखेर उनीहरूलाई प्रदान गरिने शिक्षा भन्दा पनि उनीहरूलाई खुल्ला रूपमा प्रकृतिमा रहेर प्राप्त गर्ने ज्ञान प्रभावशाली हुन्छ भन्ने कुरा यस बालकथा सङ्ग्रहमा प्रस्तुत गर्न खोजिएका छ । बालबालिकालाई समाजमा परम्परागत रूपमा गरिने कतिपय कुराहरूलाई उनीहरूले विद्यालयमा प्राप्त गर्ने ज्ञान भन्दा फरक कुराहरू हुन्छन् त्यो कुराहरूको पनि ज्ञान हुनुपर्छ भन्ने कुरा उनको यस बालकथासङ्ग्रहभित्र कथामा पाइन्छ । जस्तो कि वनजङ्गल मास्दा वा फडानी गर्दा मानिसलाई पानीको अभाव हुन सक्दछ । त्यस्तै गरी बजारमा प्राप्त गर्ने खानेकुरा भन्दा घरमा बनाइएका खानेकुरा शुद्ध र पोषणयुक्त हुने गर्दछन् ।

४.५.१ कथावस्तु

यस कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरूको कथावस्तु नेपाली समाजमा घटेका विभिन्न घटनाहरूलाई बनाइएको छ । यस कथा सङ्ग्रहका कथावस्तु खास गरी नेपाली समाज चल्ने गरेका विभिन्न प्रकारका बालकथा विभिन्न प्रकारका जीवजन्तुको स्वभाव आदिलाई बनाइएको छ । त्यस्तै गरी मानिसले आफ्नो स्वार्थ पूरा गरिसकेपछि वा आफूले कुनै पनि समान प्रयोग गरिसकेपछि प्रयोग गरिएका वस्तु वा सामानलाई सहि ठाउँमा लगेर विसर्जन नगर्दा त्यसबाट उत्पन्न हुने जेहोर र त्यसले निम्त्याउन सक्ने खतरालाई पनि कथावस्तुको रूपमा लिइएको छ । त्यस्तै गरी मानिसहरूले आफ्नो स्वार्थको लागि प्रकृतिको स्रोत साधनलाई जथाभावी रूपमा प्रयोग गर्दै जाँदा त्यसले भविष्यमा निम्तन सक्ने समस्यालाई पनि कथावस्तुको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

यसैगरी यस कथा सङ्ग्रहमा हाम्रो वनजंगलमा पाइने विभिन्न प्रकारका जडिबुटी तथा बोट विरुवा जसले मानिसमा लाग्ने विभिन्न प्रकारका रोगहरूलाई पनि सहज रूपमा निको पार्न सक्ने कुरालाई पनि कथावस्तुको रूपमा लिइएको छ । त्यस्तै यस कथा सङ्ग्रहमा हामीले समाजमा बसी सकेपछि एक आपसमा मिलेर झगडा नगरिकन एक

अर्कामा घमण्ड नगरीकन आपसमा सद्भाव कायम गरेर रहन सक्नु पर्दछ भन्ने कुरालाई पनि विषयवस्तुको रूपमा लिइएको छ ।

४.५.२ पात्र

पात्र वा चरित्र कथाको महत्वपूर्ण अङ्ग हो । पात्रलाई कथाको संवाहकको रूपमा पनि लिइन्छ । कथा पात्रको माध्यमबाट नै अगाडि बढ्दछ । कथाको मुख्य भावलाई पात्रको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिन्छ । त्यस्तैगरी कथालाई पात्रको माध्यमबाट नै प्रस्तुत गरिन्छ । यसरी कथामा प्रस्तुत गरिने पात्रहरू विभिन्न प्रकृतिका हुन्छन् । खासगरी कथामा गौण, मुख्य तथा सहायक त्यसैगरी गोलो र चेप्टो त्यस्तै गरी वर्गीय र व्यक्तिगत तथा मञ्चइ ार सूक्ष्म प्रकृतिका पात्रहरू प्रयोग गरिएका हुन्छन् ।

यसरी पात्रहरूको प्रयोग गर्ने क्रममा शिवसुन्दर पुडासैनीले आफ्ना कथामा विभिन्न प्रवृत्तिका पात्रहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसरी पात्रहरूको प्रयोग गर्ने क्रममा पुडासैनीको बालकथा ‘दन्तेको ढिडैं कुराउनी’ (पृ. ३०-३१) को पात्र हजुरबुबा र दन्ते कथाका मुख्य पक्ष हुन् किनभने यस बालकथामा कथाकारले बालकथालाई यी दुई पात्रको माध्यमबाट नै अगाडि बढाएका छन् ।

यसैगरी पात्रहरूको प्रयोग गर्ने क्रममा पुडासैनीले लालबाबुको मिठाई (पृ. ३४-३५) का पात्र लालबाबु काकालाई वर्गीय पात्रको रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् किनभने लालबाबु काकाले उनको समाज वा वर्ग जो तराइमा बसेर विशेष गरी मिठाइ बनाउने गर्दछन् त्यो वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । यसरी उनका कथाहरूमा विभिन्न प्रकारका पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

४.५.३ परिवेश

कथाको घटना घटेको ठाउँलाई परिवेश भनिन्छ । कथामा परिवेश पनि एक महत्वपूर्ण अंग हो । कथामा घटनाको वर्णन वा घटना जहाँ वा जुन ठाउँमा घट्दछ त्यस्तो ठाउँ वा स्थानलाई परिवेशको रूपमा मानिन्छ ।

प्रस्तुत पुडासैनीको बालकथा सङ्ग्रह भविष्यको बाटो कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरू पनि विभिन्न परिवेशमा रचना भएको पाइन्छ ।

यसरी रचना गरिएका कथाहरू विभिन्न परिवेशका छन् । यस कथा सङ्ग्रहका कथाहरू मध्ये 'पराले टौवा' (पृ. १५-१६) कथामा घरको मूलिमाउले कौवाले दिएको सन्देश पत्याउन वा पहिल्याउन नसक्नाले दुर्घटना निम्तिएको परिवेशमा निर्माण गरिएको छ । त्यस्तै उक्त कथाका पात्र लखनेले रक्सीले मातिएर हिँड्ने हुनाले मानिसले रक्सी खाएर हिँडेको परिवेशमा कथा निर्माण गरिएको छ ।

त्यसैगरी यस कथा सङ्ग्रह भित्रको कथा 'फलफुल खाऔँ बेसरी रमाऔँ' कथा (पृ. ३९-४०) को कथामा रोशन नाम गरेको पात्र मामाघर पुगेपछि पटक पटक पाकेको मेवामा आँखाले हेरी रहनुले कुनै पनि बालक आफूलाई मनपरेको वस्तुप्राप्त नहुन्जेल उक्तवस्तु प्राप्त गर्ने आशले उक्त वस्तुतर्फ ध्यान लगाएको परिवेशमा कथा निर्माण भएको पाइन्छ । त्यसैगरी उक्त कथाको पात्र रोशनको भाइले आफ्नो दाजुले मामाघरबाट लिएर आएको पोस्टर प्राप्त नगरुन्जेल झगडा गरेकोले बालकमा जिद्दिपन हुने परिवेशमा कथा अगाडि बढेको छ ।

त्यसैगरी उक्त कथा सङ्ग्रह भित्रको कथा 'सतिसाल हजुरबुबा र नाति खयर' (पृ. २४-३६) कथामा मानिसहरूले आफ्नो आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्राकृतिक स्रोत साधनको जथाभावी प्रयोग गरेको र त्यसबाट विभिन्न प्रकारका समस्या सिर्जना भएको परिवेशमा कथा रचना भएको छ । यसरी यस कथासङ्ग्रहमा संकलित कथाहरू विभिन्न प्रकारका परिवेशमा रचना गरिएको पाइन्छ ।

४.५.४ दृष्टिविन्दु

दृष्टिविन्दु भन्नाले कथामा कथा प्रस्तुत कर्ता वा कथाको वर्णन वा घटनाक्रम व्यक्त गर्ने माध्यम वा व्यक्तिलाई बुझाउँछ । वास्तवमा कथामा विशेष गरेर प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दु वा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेर निर्माण गरिएको हुन्छ । यदि कुनै कथामा लेखक आफैँले कथाको पात्रको रूपमा प्रयोग भएर कथाको घटनाक्रम अगाडि बढाइएको छ वा कथा भनिएको छ भने यस्ता कथामा प्रयोग गरिएको पात्रलाई प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

त्यसैगरी कुनै कथामा घटनाको वर्णन लेखकले स्वयम् नगरी अन्य बाह्य व्यक्ति वा तेस्रो पक्षलाई गर्न लगाएर तयार गरिएको कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दु प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

यसरी दृष्टिविन्दुको प्रयोग यस भविष्यको बाटोमा संकलित कथा सङ्ग्रहमा पनि प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दु र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै कुनैकुनै कथामा दुईवटै दृष्टिविन्दुको पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

आलु र पिडाँलु दाजु भाई हुन् । उनीहरू हुलै माटोमुनी बस्छन् । माटो उनीहरूको पुर्खाको घर हो । आलु भाई पारिलो ठाउँ मन पराउँछन् भने पिँडालु दाई सेपिलो (ओसिलो) ठाउँ मन पराउँछन् (पृ. १३-१४) यस कथामा आलुर पिँडालु पात्रहरूको माध्यमबाट कथा अगाडि बढेको वा कथामा घटनाक्रमलाई आलु र पिँडालुले वर्णन गरेका वा उनीहरूले व्यक्त गरेकाले योकथा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेर रचना गरिएको कथा हो ।

फोहोर भाइ भन्छ- गाउँघरका कृषकहरू मलाई माया गर्थे । अहिले यो माया विस्तारै हराउँदै जान थालेको छ । मलाई केही स्वार्थी मानिसले नै शहर ल्याएका हुन् । कसलै दाउराः स्याउला, काठको रूपमा ल्याउँछन्, कसैले झ्यासको परालको रूपमा त

कसैले अरु विभिन्न रूपमा कामको लागि ल्याउँछन् (पृ. २१-२२) । यस कथामा म पात्रले नै कथाको घटनाको वर्णन गरेर कथालाई अगाडि बढाएका कारणले यस कथामा प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

यसरी कथाको घटनालाई वर्णन गर्ने पात्रलाई नै दृष्टिविन्दु भनिन्छ । वा कथा कसले भनेको र उता कथा भन्ने व्यक्तिलाई दृष्टिविन्दु भनिन्छ । यस कथा सङ्ग्रहमा प्रयोग गरिएका दृष्टिविन्दु पनि कुनैमा प्रथम पुरुष हुन् भने कुनैमा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

४.५.५ उद्देश्य

कुनै पनि साहित्यकार वा रचना गरेको रचनाको निश्चित उद्देश्य हुने गर्दछ । यसैगरी कुनै पनि रचना निश्चित उद्देश्य राखेर रचनाकारले कृतिको रचना गर्ने गर्दछन् । पुडासैनीले पनि आफ्नो बालकथा सङ्ग्रह ‘भविष्यको बाटो’ कथा सङ्ग्रहमा संकलित कथाहरू पनि निश्चित उद्देश्य राखेर रचना गरिएको छ ।

यस कथा सङ्ग्रहको रचना खास गरी बालबालिकाहरूलाई एउटा बन्द कोठामा राखेर दिने ज्ञानले मात्र उनीहरू पूर्णरूपले शिक्षित हुन सक्दैनन् । यसरी एउटा बन्द कक्षाकोठामा राखेर शिक्षा दिँदा उनीहरूले किताबी ज्ञान त प्राप्त गर्न सक्दछन् तर उनीहरूलाई व्यवहारिक र नैतिक रूपमा तथा अनुशासिन बनाउनको लागि किताबी ज्ञानको अलवा अन्य थुप्रै अनौपचारिक शिक्षाको पनि आवश्यकता पर्दछ भन्ने उद्देश्यले यो कथा सङ्ग्रह रचना गरिएको छ ।

यस कथा सङ्ग्रहमा संकलित कथाहरूमा बालबालिकालाई मानिसले समाजमा रहेर कुनकुन कार्यहरू गर्न हुन्छ कस्ता कार्यहरू गर्न हुँदैन । समाजमा हामीले गर्ने कामको सकारात्मक तथा नकारात्मक असर कस्तो पर्दछ ? हामीले समाजमा रहेर कस्तो खालको गतिविधि गर्न हुन्छ कस्तो खालको गतिविधि गर्न हुँदैन आदि कुराहरूलाई पनि समेटेर

बालबालिकाहरूलाई अनुशासन न सामाजिक व्यवहार सिकाउने उद्देश्यले यो कृति रचना गरिएको छ ।

यसरी यस कथा सङ्ग्रहको कब्जा गर्नुको मुख्य उद्देश्य भनेको नै नेपाली परम्परा वा नेपाली समाजमा रहेका किताब भन्दा बाहेकका ज्ञान जुन सामाजिक, परम्परागत तथा नैतिक ज्ञानहरू वा शिक्ष्य बालबालिकालाई दिन नै प्रस्ट उद्देश्य रहेको छ ।

कथाकार पुडासैनीका कथा सङ्ग्रहमा संकलित कथाहरू विशेष गरेर नेपाली समाजमा घट्ने सामाजिक घटनाहरू, नेपाली बालबालिकामा पर्ने मनोवैज्ञानिक प्रभाव, नेपाली समाजले प्रयोग गर्ने विभिन्न प्रकारका प्राकृतिक स्रोत र साधनको यथार्थपरक विश्लेषणात्मक रहेका छन् । यसरी विभिन्न प्रकारका पृष्ठभूमिमा तयार गरिएका काथाहरू कतिपय उनका जीवनमा घटेका वा भोगेका घटनासँग सम्बन्धित छ भने कतिपय उनले समाजमा आफ्नो जीवन अगाडि बढाउने क्रममा देखेका घटनासँग सम्बन्धित छ ।

४.६ वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू कवितामा सङ्ग्रहको विश्लेषण

वर्तमान बद्ध र मान्छेहरू कविता सङ्ग्रह (प्रकाशन २६१) शिवसुन्दर पुडासैनीको एक चर्चित मानवटादाही एवम् विश्व बन्धुत्वको भानाले ओतप्रोत भएको कृति हो । यस सङ्ग्रहभित्र जम्मा ४८ वटा कविता सङ्ग्रहित छन् । ती हुन्- 'वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू' 'देश र राजनीति' 'अखयान हाक्नुछ तिमीले' 'कोली उमारेका' 'जन्माउनुछ एउटा सन्तान' 'कविजीको कविता' 'रात हारेका मान्छे' 'कविता कोरिरहन्छु' 'प्रेमको क्षेवस्त्र,' 'विसङ्गतिका गन्धेहरू' 'चारू र जुनूहरू' 'राष्टियताका परिमाणहरू' 'मेरो देशलाई शान्तिको खाँचो छ,' 'पुरानो बन्दुक', 'मन दुखेपछि', 'तिम्रो प्रतीक्षमा,' 'तिमीलाई प्रेम गर्छु', 'माण्डलिका भएकी छे', 'मान्छेहरू अँध्यारामै हराइरहे', 'न्यारीहर', कहिले आइपुग्छे शान्ति हाम्रो गाउँमा 'दुख्यो', 'गुराँस फुलेको देख्छु' 'मन्त्र ल्याउँदै छेऊ', 'पानी', 'किन' ? 'गीत', जल बुद्धबुद्ध 'उनीसँग मन साट्न सकिएन, 'जनझण्झाहरू', 'मैले उनलाई सोहौँ', 'मेरोघर' 'पण्डितजीहरू', 'मायाको उधारो', 'म राष्टको सिपाही छ', 'माथि माथि उठ्यो',

'तिमी मन्दाकिनी', 'इदि अमिन जन्माउने तरखरमा छन्', 'प्रेम', शान्तिको भैषज देऊ प्रभु 'पक्षघातहरू', 'छोरीहरू', 'झरेका पातहरू', 'हृदयभरीको एक अञ्जुली फूल', 'म फूल', 'माटो र मुटुहरू', 'अन्यालपूर्ण साँझ', र 'बुद्ध के हुन् ? के होइनन् ?' जम्मा ९३ पृष्ठ जम्मा फैलिएको उक्त कविता सङ्ग्रह गद्यलय ढाँचामा रचिएको छ । गद्यमा भएर पनि सरल, सरस, भावसंवेद्य एवम् चेतन प्रवाहयुक्त रहेको छ । विचारको तीव्रता तथा यथार्थ र वर्तमान प्रतिको व्यङ्ग्य अनि शान्ति र अहिसांको स्वर यस सङ्ग्रह भित्रका कविताहरूमा गुन्जिएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहका प्रत्येक कविताहरूमा प्रायजसो देशमा बढ्दै गएको द्धन्दलाई कविताको मूलभाव बनाइएको छ । यसबाट अहिले देशमा द्धन्द बढ्दै गएको र त्यसले नराम्रा असर पारेको कुरालाई पनि उठाइएको छ । यसरी नै देशमा पहिले शान्ति थियो, जताततै बुद्धको सन्देश बोकेका मानिस थिए तर अहिले त्यसको ठिक विपरित अशान्ति फैलिदैं गएको कुरालाई उठाइसकेको छ ।

यस कवितालाई कविताका प्रचलित शैद्धान्तिक तत्वहरू विषयवस्तु, संरचना, भावविदान, लय भाषाशैली, उद्देश्य र शीर्षक सार्थकता आदिका कोणबाट यसप्रकार क्रमिक विश्लेषण गरिएको छ ।

४.६.१ भाव

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहमा नेपालको राजनीतिक परिवर्तन र त्यसले निम्त्याएका हिंसात्मक युद्ध प्रया त्यसले नेपालीहरूमा पारेको संवेदनायुक्त असरलाई विसयवस्तु बनाइएको छ । मूलतः देशलाई समुन्नत बनाउने बाहनामा वि.स २०५२ देखि २०६१ सम्म राज्य पक्ष र विद्रोही पक्ष बिचको युद्ध र त्यसले आम नेपालीहरूमा पारेको भौतिक तथा मानसिक आएका विविध सन्दर्भहरूलाई कविले निकै रोचक र मार्मिक ढङ्गले उठाएका छन् । खासगरी युद्ध र अशान्त परिस्थिति जन्य घटना प्रसङ्ग आदि यस कविताका मूलभूत विषयवस्तु बनेर आएका छन् ।

यस कविता सङ्ग्रहमा सशक्त संरचना रहेको छ । भाव र आख्यान बिचको सन्तुलित संरचनाले कवितालाई विशिष्ट तुल्याएको छ । बाह्य संरचनाका दृष्टिले हेर्दा कवितामा जम्मा ९३ पृष्ठ, ४८ वटा फुटकर कविता, गद्य आख्यानात्मक लय योजना आदि रहेको छ । आन्तरिक संरचनाका आधारमा हेर्दा भाव आख्यान युक्त अन्तः संरचना, अन्त लयात्मक संरचना, अन्तः अनुप्रासीय संरचना को उचित समीकरण रहेको छ । यस अनुरूप हेर्दा आख्यान बोक्न सक्ने भाव र भाव प्रवाह गर्न सक्ने आख्यान आदिका दृष्टिले प्रस्तुत कविताको संरचना पक्ष सशक्त बन्न पुगेको छ ।

प्रस्तुत कविताको भाव निकै गहन एवम् संवेध रहेको छ । युद्ध र त्यसले नेपालीहरूमा पुऱ्याएको भौतिक तथा मानसिक क्षतिका हृदयसंवेद भाव मर्मलाई कारूणिक उद्‌गार गर्नुका उक्त कविताको भाव केन्द्रित रहेको छ । मूलतः नेपालीहरूले शान्ति सुरक्षा न्याय, स्वतन्त्रता र समानता लगायत आफ्ना मौलिक हक अधिकारको समुचित निर्वाध उपयोग गर्न पाउनु पर्छ भन्नु यस कृतिको मूलभाव रहेको देखिन्छ । अतः आफ्नो स्वार्यका लागि सिङ्गो देशलाई ने ध्वंसत विनाशको स्थितिमा पुऱ्याउने हिंसात्मक नेपालीहरूप्रति व्यङ्ग्यको तीखो झटारो हान्दै गौतम बुद्धले देखाएको शान्तिको मार्ग अवलम्बन भावविधान बनेर आएको छ । कविता कृतिको मूलभावको रूपमा समेतिएको साझा कविता शीर्षक वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू मा अभिव्यक्त स्वर यसरी गुन्जिएको छ -

झड्का ठूलो झड्का
यति भयङ्कर कि बुझ्न नसकिने झड्का
कोलाहल धरती
खुनी वर्तमानका खूनी पन्जा
बैगुनी संसार,
बेथितिका आंकडाहरू
आतङ्कित मन

मानवीय मनोदशा

भ्रम हत्या

अन्त्यको पनि अन्त्यष्टि

विश्वमानवता

अँध्यारोमा विसवमन

भारी बमवर्षा............. (पृ.१)

माथिको उक्त गद्याशमा युद्धबाट त्रसित मानवीय जीवन र त्यसले आम नेपालीहरूमा पुगेको असरलाई काणिक रूपमा अभिव्यक्त गरिएको छ । देशमा शान्ति सुरक्षाको खाचो वर्तमान अत्वश्यकता हो भन्ने विचार यस कविताको मूल भाव रहेको छ ।

४.६.२ लय

यस कविता सङ्ग्रहमा सङ्लित कविताहरू सबै गद्य लयमा संरचित छन् । असमान पङ्क्तिपुञ्ज भएर पनि कवितामा बाह्य र अन्तः दुबै रूपबाट सुन्दर एवम् आकर्षक लय निष्पत्ति भएको छ । बाह्य रूपमा हेर्दा समान वा व्यक्तिक्रममा रहेका पङ्क्तिका अन्त्यमा रहेका वर्ण/शब्दका तहमा आवृत्ति (झड्का-झड्का, मनोदशा-हत्या, मानवता वर्षा) भई अन्त्यानुप्रासिय लय सिर्जना हुन पुगेको छ । यसैगरी आन्तरिक लयका दृष्टिले हेर्दा विविध वर्णहरूमा तहमा स्वर-व्यञ्जन आवृत्ति भई आद्योनुप्रास र मध्यानुप्रासीय लय उत्पन्न भएको छ । आद्योनुप्रासका रूपमा (झड्का-यति, आन्तङ्कित मानवीय) तथा मध्यानुप्रासीय रूपमा (यति कि, खूनी-खूनी, मन छन्) अन्तः लय सिर्जन हुन पुगी कविताको बोधगम्यता र श्रुतिरम्यतामा सरलता र आकषर्ण पैदा गरेको छ । अत ! लयको कोणबाट हेर्दा कविता आकर्ष र प्रभावकारी रहेको छ ।

४.६.३ विम्ब प्रतीक र अलङ्कार

प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहका कविताहरूमा प्रयुक्त भाषाशैली सरल, बोधगम्य र प्रभावकारी रहेको छ । भावलाई बोक्न सक्ने सरल र चोटिलो भाषा कवितामा प्रयोग भएको छ । तत्सम, तद्भव र आन्तुक तीनवटै स्रोतका भाषाको सन्तुलित विन्यासले कवितालाई सरस र आकर्ष तुल्याएको छ । तत्सम भाषाको शिष्ट प्रयोग विशेषतः कवितालाई सरस एवम् रोचक र मिठासपूर्ण बनाएको छ । यस क्रममा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूमा - भयङ्कर, धरती, पञ्जा, आँकडाहरू, आनङ्कित, मानवीय, भ्रूण हत्या, अन्त्येष्टि वर्षा आदि रहेका छन् । तद्भव शब्दहरू- बेथिति, बस्तीहरू, गन्ध, हात, मान्छेका मूर्ति रहेका छन् । आगन्तुक शब्दका रूपमा बारूद, इराकी, टिग्रीस, अमेरिकी, तालिवान, रसियाली, आइन्साइन, बम, प्यालेस्टाइनहरू आदिको सन्तुलित प्रयोग भएको छ । यसरी नै झर्रा/ठेट नेपाली शब्दहरू-झड्का, मज्जा, काउसो, फुच्चे, बाछिटा, ठुस्स गन्हाउँछ, ऐजेरू आदिको चोटिलो अभिव्यक्तिपूर्ण भाषाले कविताको भाव प्रवाहमा तीव्रता ल्याएको छ । साथै व्याकरणिक भाषाको स्तरीय प्रयोग पाइन्छ ।

शैलीको दृष्टिले हेर्दा कविताहरूमा काव्यात्मक शैली, विम्ब-प्रतीकात्मक एवम् आलङ्कारिक शैली, दृश्यात्मक शैली, चेतनप्रवाह शैली, संक्षिप्त एवम् वर्णनात्मक शैली, संस्मरणात्मक शैली, सम्प्रेषणात्मक एवम् बोधगम्य शैली, सरल र सरस शैली, व्यञ्जनात्मक शैली आदिको रोचक र आकर्षक प्रयोग भएको छ । मूलतः प्रतिविम्बात्मक शैलीको व्यञ्जनात्मक प्रस्तुति कवितामा उपयोग गरिएको छ । अतः भाषा र शैली दुवैको शिष्ट, सरल र आकर्षक प्रयोग कविता विशिष्ट बन्न पुगेको छ ।

४.६.४ उद्देश्य

यस कविता सङ्ग्रहमा सङ्कलित कविता रचनाहरूको मूलभूत उद्देश्य युद्धले नेपाली समाज र विश्व समाजमा पुऱ्याएको भौतिक, मानवीय तथा संवेदनायुक्त भावको प्रकटीकरण गर्नु तथा द्वन्द्वले कसैको पनि हित गर्दैन । यसको अन्त्य हुनुपर्छ र देश तथा

विश्वमै शान्ति र अमनचयनको वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ भन्ने आग्रहको भाव व्यक्त गर्नुमा प्रस्तुत कविता सङ्ग्रहको मूल उद्देश्य केन्द्रित रहेको पाइन्छ । विशेषतः कविको वैचारिक दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्नु, सिर्जना-प्रतिभाको उजागर गर्नु, शान्तिपूर्ण नेपालको चाहना प्रकट गर्नु, सम्पूर्ण मानवले शान्ति र भयरहित वातावरणमा बाँच्न पाउनुपर्छ भन्ने अभीष्ट प्रस्तुत गर्नु अझ कविताकृतिको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

प्रस्तुत कवितामा सङ्कलित कविताहरू शीर्षकीय दृष्टिले सफल, सार्थक र औचित्यपूर्ण रहेका छन् । विशेषतः 'वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू' शीर्षकमा आधारित यस कविता सङ्ग्रह अभिधा अथर्थ भन्दा पनि प्रतीकात्मक (लाक्षणिक) र व्यञ्जनात्मक (व्याङ्ग्यात्मक) दृष्टिले सार्थक बन्न पुगेको छ । देशमा शान्ति सुरक्षा र मानव अस्तित्व संरक्षणको निम्ति आज नयाँ बुद्धको जन्म आवश्यक छ भन्ने घुमारो अर्थबाट यस कविता सङ्ग्रहको औचित्य सिद्ध हुन पुगेको छ । हिंसा कसैको निम्ति पनि हितकर छैन, यसको अन्त्य हुनुपर्छ, यसको लागि भगवान् गौतम बुद्धको सन्देश लिएर उनको जीवन मार्गमा हिँड्नुपर्ने विचार वा चिन्तन अभिव्यक्त भएकोले शीर्षक व्यञ्जनात्मक रूपमा समेत सफल बन्न पुगेको छ । वर्तमान नर संहारकारी मानव र तिनका गलत क्रियाकलापप्रति व्यङ्ग्य विद्रोहको बाण प्रस्तुत गर्दै सत् वा वास्तविक मानव भएार मानवको हित र भलाइमा लाग्नुपर्ने गहन भावका दृष्टिले समेत कविता कृतिको शीर्षक सार्थक बन्न पुगेको छ ।

४.६.५ निष्कर्ष

वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू नामक प्रस्तुत कविता सङ्ग्रह एक मानवतावादी स्वर मुखरित लोकप्रिय कृति हो । यसलाई कविता तत्वका आधारमा विश्लेषण गरेर हेर्दा भौतिक युद्ध र त्यसले मानवीय जीवन जगत्मा पुऱ्याएको असरका विविध पक्षहरूलाई विषयवस्तुको रूपमा चयन गरिएको हुँदा विषयवस्तु भावअनुकूल रहेको छ । संरचना आन्तरिक - बाह्य दुवै दृष्टिले सबल छ । आख्यान भावको सन्तुलित संरचनाले कविताको

भाव गह्न र प्रभावकारी बन्न पुगेको छ । भावविधानको कोणबाट हेर्दा हृदयसंवेद्य भाव, मानतावादी सन्देश, हिंसा रहित शान्तिपूर्ण समुन्नत र भयरहित नेपाली समाज एवम् विश्व समाजको परिकल्पना तथा असल राज्य व्यवस्था र आदर्श मानव समाजको स्थापना गर्ने अभीष्ट कृतिमा भावविधान बनेर आएको छ । भाषाशैली सरल, आकर्षक र प्रभावपरक रहेको छ । विम्बात्मक शैली तथा सरल भाषा र चेतनप्रवाहमय शैलीले कविताको भाव सम्प्रेषणीय बन्न पुगेको छ । लयविधानको आधारमा हेर्दा गद्य लयको व्यतिक्रमक अन्त्यानुप्रासयुक्त लययोजना रहेको छ । आन्तरिक रूपमा स्वर-व्यञ्जनयुक्त समान वा समध्वन्यात्मक भावृत्तिले अन्तः लय सिर्जना भएको छ । अन्तः अन्तः लयले भावगत सुदृढता प्रदान गरेको छ । उद्देश्यको कोणबाट हेर्दा कविताका बौद्धिक चिन्तनशील सिर्जनात्मक प्रतिभाको प्रकटीकरण गर्नु, मानवीय मौलिक हक-अधिकारको पक्षमा आवाज बुलन्द गर्नु, देशमा शान्ति सुरक्षा र भयरहित वातावरण निर्माणमा जोड दिनु, सभ्य मानव र आदर्श राष्ट्र निर्माणमा लाग्न सम्पूर्ण नेपालीलाई आग्रह गर्नु लगायतका कुराहरू यस कविता सङ्ग्रहका मूलभूत उद्देश्य रहेका पाइन्छन् । शीर्षक औचित्यका कोणबाट हेर्दा प्रतीकात्मक एवम् व्यञ्जनात्मक दुवै दृष्टिले सार्थक बन्न पुगेको छ । कविता सङ्ग्रहको शीर्षक नै वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू नामकको शीर्षक कृतिमा सार्थक सिद्ध बन्न पुगेको छ । अतः कविता तत्वका दृष्टिले हेर्दा उक्त कविता सङ्ग्रह सफल, सार्थक र विशिष्ट बन्न पुगेको देखिन्छ ।

४.७ प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश कथासङ्ग्रहको विश्लेषण

शिवसुन्दर पुडासैनीको विभिन्न साहित्यिक रचनाहरू मध्ये अर्को महत्वपूर्ण साहित्यिक रचना हो । कथा सङ्ग्रहका साहित्यका विभिन न विधामा कलम चलाउन सफल साहित्यकार पुडासैनीको कथा सङ्ग्रह प्रेमी इरा र लाल प्रसादको देश हो ।

समयको गतिसँगै नेपाली समाजले पनि आमूल परिवर्तन खोजिरहेको बेला आफैंभित्र बल्झिरहेको तिक्ततालाई भेट्न सकेन, हामी र ह्यो राजनीति त्यही भुमरीमा

अल्भिरहृयो फलस्वरूप देशका होनाहार युवायुवती विदेश पलायन हुन थाले । यस्ता दृश्यले गर्दा कथाकारको मनलाई विचलित बनाए पछि उनले यो कृति रचना गरेका छन् । उनले यस कथा सङ्ग्रहमा खासगरी काम खोज्ने, पैसा कमाउने, र ऐश आरामको जीवन बिताउने सपनामा विदेशिएका युवायुवतीहरूलाई पक्कै पनि पराइ मुलुक राम्रो छैन भन्ने उदाहरण यराकमा तेह्रजना नेपालीहरू बलीमा चढाएको घटनाबाट प्रस्टिन्छ । आशा बोकेर विदेशि छन् नेपालीहरू तर निराश भएर फर्किरहेका हुन्छन् । पराइ भूमि पीडा बोध हो । त्यस भूमिमा बगाएको जतिसुकै पसिनाको पनि मूल्य मान्यता छैन भन्ने जान्दाजान्दै पनि नेपाली बाध्य भएर विदेशिनु परेको अवस्था दुभाग्यपूर्ण देखिन्छ । हामीले हाम्रै भूमिमा पसिना नबगाएसम्म न देशको उन्नति हुन्छ न देशका नागरिकको ।

अब सोच्ने समय आएको छ । त्यसैले स्वर्थलाई त्यागेर माथि उठ्न र देशविकासको यात्रामा सामेल हुनुपर्छ भन्ने सन्देश यस कथाले दिन खोजेको छ ।

प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश कथा सङ्ग्रह (२०६९) पुडासैनीको कथाकारिता अन्तर्गत प्रकाशित पहिलो कृति हो । उनको यस कथा सङ्ग्रहमा जम्मा १८ वटा कथाहरूसङ्ग्रहित भएका छन् । यस कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरूले विशेष गरेर नेपाली समाज र नेपाली युवायुवतीको प्रतिनिधित्वि गरेको छ । सङ्ग्रह २०६९ सालमा प्रकाशित भएको हो ।

उनको प्रकाशित कथा सङ्ग्रह प्रेम इरा र लालप्रसादको देश कथा सङ्ग्रहको निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिनछ ।

४.७.१ कथावस्तु

यस कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरूको कथा वस्तु नेपाली समाज र यही नेपाली समाजको आवश्यकता र चाहनालाई मुख्य कथावस्तु बनाइएको छ । त्यस्तै गरी नेपाल र नेपालमा २०५२ सालदेखि देशमा बढ्दै गएको द्वन्द्व र त्यसले पारेको असरलाई

पनि कथा वस्तु बनाइएको छ । त्यसै गरी कथाकारले नेपाली समाजमा पर्दै गएको विदेशी प्रभाव वा विदेश मोहलाई पनि यस कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको कथा वस्तुको रूपमा प्रयोग गरेका छन् । नेपाली समाज वा नेपालको परिस्थिति जतिबेला देश द्वन्द्वको चपेटामा परेको थियो र त्यस द्वन्द्वको चपेटा वा पिडाले गर्दा छटपटाइरहेका मानिसका पिडालाई पनि यस कथामा कथा वस्तुको रूपमा लिइएको छ । त्यसरी नै यस कथामा नेपाली दाजुभाइ विदेशीनु परेको कामको शिलशिलामा र भर्खर जवानीमा रहेका आफ्ना श्रीमतीलाई घरमा छाडेर जाँदा त्यसले समाजमा पार्ने नकारत्मक असर त्यसैगरी नेपालीहरू विदेशमा गएर भोग्नुपरेको पिडालाई पनि कथा वस्तुको रूपमा यस प्रेमी इटा र लाल प्रसादको देश कथा सङ्ग्रहमा प्रस्तुत गरिएको छ र समग्र कथाको शीर्षक नै नेपाली दाजु भाइले भोग्नु परेको पिडालाई आधार बनाएर राखिएको छ ।

$=&=@ kfq

पात्र वा चरित्र कथाको महत्वपूर्ण अंग हो । पात्रलाई कथाको संवाहक पनि हो । कथामा पात्रको माध्यमबाट नै अगाडि बढ्दछ । कथाको मूल्य भावलाई पात्रको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिन्छ । त्यस्तै गरी कथालाई पात्रको माध्यमबाट नै प्रस्तुत गरिन्छ । यसरी कथामा प्रस्तुत गरिने पात्रहरू विभिन्न प्रकृतिका हुन्छन् । खासगरी कथामा गौण मुख्य तथा सहायक त्यसैगरी गोली र चेप्टो त्यस्तै वर्गीय र व्यक्तिगत तथा मञ्चीय र सूक्ष्म प्रवृत्तिका पात्रहरू प्रयोग गरिएका हुन्छन् ।

यसरी पात्रहरूको प्रयोग गर्ने क्रममा पनि पुडासैनीले पनि आफ्ना कथामा विभिन्न प्रवृत्तिका छात्रहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसरी पात्रहरूको प्रयोग गर्ने क्रममा पुडासैनीको कथा हतारिएको मन नचुलिएको प्रेम (पेज १७-२०) को पात्र शैली र म पात्र कथाका मुख्य पात्र हुन् किनभने यस कथामा कथाकारले कथालाई यी दुई पात्रको माध्यमबाट नै अगाडि बढाएका छन् । त्यसैगरी उनको कथासङ्ग्रह भित्रको कथा प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश (पेज २१-२५) का पात्र लालप्रसाद एक वर्गीय पात्र हुन् किनभने उनले समाजमा रहेका त्यस्तो वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् जसमा नेपाली समाजमा

विवाह गरेको छोरो समयमै विदेशीनु परेको पिडालाई प्रस्तुत गरिएको छ भने यसै कथा सङ्ग्रह भित्रको कथा आकाङ्क्षा शर्माको बढ्यौली प्रेम (पृ. ३४-३७) कथा की पात्र आकाङ्क्षाा एक व्यक्तिगत पात्र हुन् किनभने उनले कथामा एक मुख्य पात्र भएर पनि उनको चाहना व्यक्तिगत रूपमा अगाडि बढेको र कथा यसै घटनामा आधारित भएको पाइन्छ ।

त्यसैगरी उनको कथा सङ्ग्रहमा प्रयोग गरिएका पात्रहरूमा कति पात्रहरू गोलो र चेप्टो पात्रको रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यस कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथा 'आखिर पण्डित धर्मराजले पनि गाउँ छाडे' (पृ. ५३-५६) कथाका पात्र धर्मराज एक गोलो पात्र हुन् किनभने उनी पहिले गाउँमा जतिसुकै कट्टर ब्राह्मण भए पनि उनी पनि समयको परिवर्तनसँग आफ्नो छोरीको चाहनालाई लत्याउन नसकि आफ्नो छोरीको रोजाइलाई स्वीकार गरेर अमेरिकन ज्वाइँ घरमा भित्र्याउन तयार हुन्छन् र अन्त्यमा उनी पनि अमेरिका जान तयार हुन्छन् ।

४.७.३ परिवेश

कथाको घटना घटेको ठाउँलाई परिवेश भनिन्छ । कथामा परिवेश पनि एक महत्वपूर्ण अंग हो । कथामा घटनाको वर्णन वा घटना जहाँ वा जुन ठाउँमा घट्दछ त्यस्तो ठाउँ वा स्थानलाई परिवेशको रूपमा मानिन्छ ।

प्रस्तुत पुडासैनीको कथासङ्ग्रह 'प्रेमी इरा र लाल प्रसादको देश' कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कथाहरू पनि विभिन्न परिवेशमा रचना गरिएको छ।

यसरी रचना गरिउका कथाहरू विभिन्न परिवेशका छन् । यस कथा सङ्ग्रहका कथाहरू मध्ये 'जुली होइन ज्योति पो रहिछिन्' कथामा म पात्र सङ्कमा हिँड्दै गर्दा सडक छेउमा रहेको कुनै रूख ढलेर भाग्न खोज्दा ज्योति सडकको खाल्डोमा परेर घाइते हुनु (पृ. ९-१२) यो कथा काठमाडौंमा सडकमा रहेका खाल्डा र बाटो अप्ठ्यारो परिवेशमा

कथा अगाडि बढेको पाइन्छ । त्यस्तै गरी सोही कथामा नै म पात्र कुनै एउटा होटलमा जानु र बेलुका उत्रा होटलमा विभिन्न प्रकारका व्यक्तिहरू जम्मा भएर मदिरा सेवन गरी होहल्ला गर्नु यो पनि शहरमा बेलुकको समयमा विभिन्न होटलमा बसेर होहल्ला गर्ने र राति अबेर सम्म होटलमा बस्ने परिवेशमा कथा निर्माण भएको छ । त्यस्तै गरी नेपालमा विभिन्न युवाहरू काम नपाएर आफ्नो जवानीमा देश र परिवार छाडेर परेदेश जानु परेको परिवेश आमा बाबुकै कारणले उनको मागी विवाह भएर पञ्चरात घरमा बिताएकी छन् । माइतबाट घर आउने चेष्टा गरिनन् किनकी उनको लोग्ने लालप्रसाद विवाहको एक हप्ता पछि धन कमाउने उद्देश्यले इराक उडेका थिए (पृ. २१) मा कथा रचना भएको छ ।

उक्त कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित कथाहरू विभिन्न परिवेशमा रचना भएका छन् । ड्राइएभर रत्नेको खलासि चतुरे र म सिटको उठेको भागमा ठोकियौं । चतुरेले के गरेको गुरू जि ? भन्यो । तेरो बा गरेको, तल हेर्न तेरी आमा कस्ती चिटिक्क परेकि छ ? उसले हतार हतार ढोका खोलिदयो प्यासेन्जरको रूपमा तिनी ड्राइभर नजिकैको सिटमा बसिन् । (ड्राइभर, म बहिनी उर्वसीसँगको कुरा पेजा नं. ४९-५२) यो कथा एउटा भर्खरको ड्राइभर जो बाटोमा गाडी लिएर हिँड्दा राम्री केटीहरूलाई गाडीमा राख्न रूचाउन र रमाउने परिवेशमा कथाको विकास भएको छ ।

यसरी यस कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथारू कुनै सामाजिक, कुनै राजनैतिक तथा कुनै ववैदिक परिवेशमा रचना गरिएको पाइन्छ ।

४.७.४ दृष्टिविन्दु

दृष्टिविन्दु भन्नाले कथामा कथा प्रस्तुत कर्ता वा कथाको वर्णन वा घटनाक्रम व्यक्त गर्ने माध्यम वा व्यक्तिलाई बुझाउँछ । वास्तवमा कथामा विशेष गरेर प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दु वा तृतीय पुरुष दृष्टि विन्दुको प्रयोग गरेर निर्माण गरिएको हुन्छ । यदि कुनै कथामा लेखक आफैंले कथाको पात्रको रूपमा प्रयषेग भएर कथाको घटना क्रम अगाडि

बढाइएको छ वा कथा भनिएको छ भने यस्तो कथामा प्रयोग गरिएको पात्रलाई प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

त्यसैगरी कुनै कथामा घटनाको वर्णन लेखले स्वयम् नगरी अन्त्य बाह्य व्यक्ति वा तेस्रो पक्षलाई गर्न लगाएर तयार गरिएको कथालाई तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दु प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

यसरी दृष्टिविन्दुको प्रयोग यस प्रेमी इरा र लालप्रसादको देशमा सङ्कलित कथा सङ्ग्रहमा पनि प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै कुनै कुनै कथामा दुईवटै दृष्टि विन्दुको पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

राजनीतिको बाङ्गो टेढो आकार राम्रो बुझेका हर्षनाथा राजनीतिक भने अवस्था थिएनन् । उनले युग परिवर्तनको विश्वजनिनत सङ्केतलाई राम्रो सँग बुझेका थिए । त्यसैले हर्षनाथ नेपाल भूमिका मानिसहरूलाई एउटा विकास रूपी प्रेम बाँध्न चाहन्थे । (पृ. ३८-४०) यस कथामा हर्षनाथ पात्रको माध्यमबाट कथा अगाडि बढेको वा कथामा घटनाक्रमलाई हर्षनाथले गरेकाले यी कथा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेर रचना गरिएको कथा हो ।

अफिसमै पाँच बजिसकेको थियो । घर फर्कन तखर गर्दै थिएँ । सूर्यको निराशाकालिन प्रकाश पर डाँडामा ह्रस्स देखिएको थियो मेरै अगाडिबाट एउटा मोटर योयो गर्दै आयो (एक महिला गाडिबाट ओर्लेर मेरो अफिस भित्र पसिन्) । उनको पीडित अनुहार देखेर मैले केही लाख काटेँ । यिनलाई कुनै न कुनै घटनाले पिरोलेको हुनुपर्छ । (पृ. ३०-३३) यस कथामा म पात्रले नै कथाको घटनाको वर्णन गरेर कथालाई अगाडि बढाएका कारण यस कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

यसरी कथाको घटनालाई वर्णन गर्ने पात्रलाई नै दृष्टिविन्दु भनिन्छ । वा कथा कसले भनेको छ उक्त कथा भन्ने व्यक्तिलाई नै दृष्टिविन्दु भनिन्छ । यस कथा सङ्ग्रहमा

प्रयोग गरिएका दृष्टिविन्दु पनि कुनैमा प्रथम पुरुष हुन् भने कुनैमा तृतीय पूरष दृष्टि विन्दुको प्रयोग गरिएको छ ।

४.७.५ उद्देश्य

कुनै पनि साहित्यकार वा रचना गरेको रचनाका निश्चित उद्देश्य हुने गर्दछ । कुनै पनि रचना निश्चित उद्देश्य राखेर रचनाकारले कतिको रचना गर्ने गर्दछन् । यसै गरी पुडासैनीले पनि आफ्नो कथा सङ्ग्रह प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश कथा सङ्ग्रहमा सङ्कलित कथाहरू पनि निश्चित उद्देश्य राखेर रचना गरिएको छ ।

यस कथा सङ्ग्रहको रचना खास गरी देशमा बढ्दै गएको राजनीतिक अराजकता त्यस्तै राज नीतिक परिवर्तनले देशका सम्पूर्ण जनतामा परिवर्तन आउनुको साटो निश्चित व्यक्तिहरूको जीवन मात्रध परिवर्तन भएको र अन्य व्यक्तिले उक्त परिवर्तनको आभाष पाउन नसकेको कुरा उठान गरिएको छ । त्यस्तै गरी नेपालमा रोजगार नपाएर लाखौं नेपाली युवाहरू देशमा रोजगारको अवसर नपाएर विदेशीमा भूमिमा गएर आफ्नो पसिना बगाउन बाध्य भएको कुरा र विदेशमा गएर पनि विभिन्न प्रकारका दुःख र अप्ठ्यारो परिस्थितिको सामना गरिरहनु परेको कुरा पनि यस कथा सङ्ग्रहको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । देशमा २०५२ सालबाट पुष भएको गृहयुद्ध र त्यी गृहयुद्धले नेपाली समाजमा परेको असर जसका कारणले कति मानिसहरूको घरपरिवार विछोडिन पुगेको छ । त्यस्तै कति महिलाहरू जवानीमै विधुवा हुन परेको, कति बालबालिका टुहुरा हुन परेको, कति आमाबुबाले आफ्नो छोराछोरी गुमाउनु परेको समस्यालाई उठाउन गरेर देशको वास्तविक अवस्थालाई उजागर गराउनु नै उनको यस कथा सङ्ग्रहको मूल्य उद्देश्य रहेको छ ।

यसरी यस कथामा देशको वास्तविक अवस्थालाई बाहिर ल्याउने प्रयास गरिएको छ । देशमा रोजगारको अभाव हुनु, देशमा आएको परिवर्तनले देशका सम्पूर्ण जनताको जीवन परिवर्तन हुनुको सट्टा निश्चित व्यक्तिको मात्र जीवन परिवर्तन भएको र विदेशी

भूमिमा नेपालीहरूले पाएका दुःखलार्य पनि बाहिर ल्याउनु यस कथा सङ्ग्रहको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

४.८ जीवनी र आख्यानात्मक कृतिको बिचको अन्तरसम्बन्ध

कथाकार पुडासैनीको आख्यान सङ्ग्रहमा सङ्कलित कथा तथा उपन्यासहरू कतिपय सामाजिक, राजनैतिक, यथार्थपरक तथा मनोविश्लेषणात्मक रहेका छन् । यसरी विभिन्न पृष्ठभूमिमा तयार गरिएका आख्यान कतिपय उनका जीवनमा घटेका वा भोगेका घटनासँग सम्बन्धित छ भने कतिपय उनले समाज आफ्नो जीवन अगाडि बढाउने क्रममा देखेका घटनासँग पनि सम्बन्धित छ ।

नेपाली राजनीतिमा विभिन्न समयमा विभिन्न प्रकारका आन्दोलन भएर परिवर्तन आए तर त्यसको असर नेपाली जनतामा नपरी केही निश्चित व्यक्तिमा मात्र परेको कुरा उनका कथा 'मन्त्रीका मन पूरा नभएको किस्ने माझीको धोको' मा पाइन्छ । यो कथामा जसरी किस्ने माझि एउटा आन्दोलनको मुख्य खम्बा थियो र उसकै सहायताले ढाल बहादुरले चुनाव जित्यो तर किस्ने माझीको परिवारमा कुनै असर परेन नकी कुनै परिवर्तन नै आयो । त्यस्तै २०४७ सालको आन्दोलनमा सार्क सक्रिय भूमिका खेलेका पुडासैनीले पनि पक्कै आन्दोलन सफल भएपछि समाज र देशमा जुन परिवर्तनको अपेक्षा राख्नु भएको थियो तर सो अपेक्षा अनुसार परिवर्तन हुन नसक्नु जुन कल्पना उनले गरेका थिए सोही कल्पना अनुसार प्रगति हुन नसक्नुले उनले आफ्नो प्रत्यक्ष भोगाइको आधारमा यो कथा तयार पारेका छन् ।

नेपाली समाजमा जो पहिल्यैदेखि आफूलाई गाउँको ठूलो र धर्मात्मी अनि जातभातको कुरा गरेर हिँड्ने मानिसहरू छन् त्यी मानिसहरू पनि आफ्नो स्वर्थ पूरा गर्न र आफूलाई फाइदा हुने देखेपछि सम्पूर्ण कुरा बिर्सन्छ भन्नेकुरा उनको कथा 'आखिर धर्मराजले पनि गाउँछाडे' मा पाइन्छ । उनको यो कथा लेखनमा पनि उनको जीवनको प्रत्यक्ष भोगाइ पाइन्छ ।उनका गाउँमा वा छिमेकी जो पण्डित भनेर विहान बेलुका पूजा

पाठमा व्यस्त रहेको व्यक्ति पछि उनकै आँखा अगाडि अमेरिकन ज्वाइँ घरमा भित्र्याएर यी नै अमेरिका जान पनि तयार भए । यसरी पुडासैनीले आफ्ना कथा सङ्ग्रहमा सङ्कलितकति कथाहरू आफ्नो जीवनमा घटेका घटनाहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने खालका छन् त कति कथहरू आफ्नो जीवनमा मेल नखाएता पनि नेपाली समाज र समय अनुरूप रचना गरेका छन् ।

४.९ शिवसुन्दर पुडासैनीका औपन्यासिक कृतित्व

नेपाली साहित्यको विधामा विभिन्न विधामा कलम चलाएर विभिन्न साहित्यिक कृतिहरू रचना गर्ने पुडासैनीले नेपाली उपन्यासको क्षेत्रमा पनि आफ्नो कलम चलाएका छन् । उनले हाल सम्ममा नेपाली उपत्यासको क्षेत्रमा एउटा मात्र उपन्यास सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल जुन वि.स. २०६७ सालमा प्रकाशित भएको थियो । नेपाली समाजमा २०२२ साल देखि जुन युद्ध सुरू भयो र त्यसले जति क्षति पुग्यो तर क्षतिको तुलनामा विकास हुन सकेन यस्तो अवस्थामा पुढासैनीले नेपाली समाजमा परिर्वतनको चाहना राखेर अनि नेपाली समाजमा परिवर्तन ल्याउँछ भनेर लागि परिहेका नेतृत्वलाई समेत यस उपन्यासको माध्यमबाट युद्ध र लडाइँले नभएर शान्तिपूर्ण नङ्गले पनि देश परिवर्तन गर्न सकिन्छ भन्ने सन्देश दिन खोजेका छन् । उनले परिवर्तन गर्नको लागि पहिले सपना देख्नुपछ र त्यही सपनालाई कल्पना वा यर्थाथमा परिणत गर्न सक्नु पर्दछ भन्ने कुराको सन्देश पनि उनको यो कृतिले दिन खोजेको पाइन्छ ।

४.९.१ कथावस्तु

यस उपन्यासको कथा वस्तु खासगरी नेपाली समाज जहाँ विभिन्न प्रकारका झै झगडा आन्दोलन भइरहेका छन् । जसको कारणले गर्दा नेपाली समाजमा विभिन्न प्रकारका समस्याहरू सृजना भएका छन् । त्यस्तै गरी नेपाली राजनीतिक कर्मी जो देशलाई परिवर्तन गरी हाम्रो देश नेपाललाई एक स्वर्गको रूपमा परिवर्तन गर्न चाहन्छन् उनका त्यी चाहनालाई पनि कथा वस्तुको रूपमा लिइएको छ । त्यस्तै गरेर पुडासैनीले

खास गरेर यस देशको परिवर्तन गर्नेको लागि ठूला ठूला भाषण गरेर होइन की सपना देखेर सपनालाई यथार्थमा परिणत, गर्नको लागि जरूरी छ । भन्ने नयावस्तुमा यो उपन्यासको रचना भएको पाइन्छ । त्यस्तै परिवर्तनको लागि हामी सबै नेपालीहरू एकजुट भएर नयाँ नेपाल एक स्वर्ग छ त्यसलाई अझ राम्रो र स्वार्ग बनाउनको लागि सबैले आ-आफ्नो ठाउँबाट सकेको मेहेनेत र परिश्रम गर्ने हो भर्न असम्भव भन्ने कुरा केही पनि हुँदैन भने कथावस्तुमा यो उपन्यास तयार पारिएको छ ।

४.९.२ पात्र

यस उपन्यासमा प्रयोग गरिएको पात्रहरू कम छन् । उपन्यास लामो भएता पनि यसमा प्रयोग गरिएका पात्र थोरै छन् । खास भन्ने हो भने कम पात्रको प्रयोग तयार गरिएको उपन्यास हो । यस उपन्यासमा प्रयोग परिएका म पात्र कथाकाको मुल पात्र हो भने अन्य पात्रहरू स्वंरकाल्पनिक र काल्पनिक जगतको प्रतिनिधीत्व गर्ने पात्र हुन् । म पात्र समाजको यथार्थ लाई प्रस्तुत गर्ने पात्र हो । कथाको आदि देखि नै म पात्रले कथाको घटनालाई अगाडि बढाएको छ । म पात्र न यस घटनालाई अगाडी बढाएको छ । म पात्र न यस उन्यषसको मुख्य पात्र पनि हो । यसरी म पात्रको माध्यमबाट शुरू गरिएको उपन्यासको घटनाक्रमलाई म पात्रका माध्यमबाट नै मध्ये र अन्त्य गरेको पाइन्छ । त्यसरी नै म पात्रको अलवा यस उपन्यासमा प्रयोग गरिएका अन्य पात्रहरू स्वरकाल्पनिक र आर्दश समाजका पात्रहरू छन् किनभने पात्रहरू भनेका काल्पनिक पात्र हुन् । यी पात्रहरू हाम्रो समाज भन्दा फरक समाज जसलाई हामी कसैले पनि देख्न सक्दैनौ त्यस्तो पात्रको कल्पना गरी काल्पनिक पात्रको प्रयोग गरेर तयार गरीएको छ । त्यी नै काल्पनिक र आदर्श पात्रहरूको माध्यमबाट पनि उपन्यासको कदर अगाडि बढेका छ । त्यस्तै गरेर यी पात्रहरूको माध्यमबाट नै म पात्रले स्वर कल्पनिक परिवेशको वर्णन गर्दै कथाको घटनालाई अगाडि बढाएको छ ।

४.९.३ परिवेश

यस उपन्यासको परिवेश भनेको एउटा पात्र आफ्नो सुत्ने कोठामा गएर जब बेलुकको खाना खाएर सुत्नको लागि तयार हुन्छ । तब उसले एउटा सपना देख्दछ । यही सपनाको माध्यमबाट उसले यथार्थ जगत् मानव समाज र आर्दश समाजको परिकल्पना गरिएको छ । त्यस्तै म पात्रले यस उपन्यासमा विपन्न भन्दा पनि समपन्न जगतको परिकल्पना गरेको छ । कुनै पनि चिज वस्तु र आर्थिक र विकासको हिसाबले पनि कुनै पनि कुराको अभाव नभएको परिवेश मा यो उपन्यासको रचना भएको छ । त्यस्तै गरी यथार्थता भन्दा माथि उठेर स्वरकल्पनाहरू आधारित भएको परिवेश यस उपन्यासमा पाइन्छ । किनभने यस उपन्यासको कथा कर घटनाहरू जुन स्थानबाट विकसित भए पूर्ण विकास भएको छ । त्यो स्थान कसैले पनि हाल सम्म देख्न नसकेको तर कथाकारले कल्पना गरेर काल्पनिक रूपमा कथाको उपन्यासको परिवेश तयार गरि त्यही परिवेशमा रहेर उपन्यासको घटनाक्रम अगाडी बढेको छ ।

यसरी यस उपन्यासको पविवेश वास्तविक यथार्थ भन्दा भिन्दै र छुट्टै प्रकारको एक काल्पनिक परिवेशमा घटनाक्रमको विकास भएर उपन्यासको घटना क्रम अगाडि बढ्दै गएकोले यसको परिवेश काल्पनिक स्वंर काल्पनिक परिवेशमा उपन्यास तयार गरिएको छ ।

४.९.४ भाषाशैली

यस उपन्यासको भाषाशैली सरल, सरस र प्रभावकारी रहेको छ । आगन्तुक, लद्भव र तत्मस तीनवटै भाषाको त्रिवेणी उक्त उपन्यासमा पाइन्छ । कृतिमा म पात्रको जीवन भोगाइका तीता मीठा, स्वयिनल अुभव, अनुभूति र यथार्थालाई आकर्षक एवम् रोचक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । स्तरीय मानक भाषा, व्याकरणिक सङ्गतिपूर्ण भाषा, सङक्षिप्त र चोटिलो भाषा आदिको समुचित प्रयोगले उपन्यासको भाव प्रवाहमयतामा सहानता ल्याएको छ । आगन्तुक स्रोतको भाषामा माइल, कछाड, व्यागोडा, अन्तराष्ट्रिय

मार्व, पाइलट, यान, डाइभर, मोटरगाडी, युधिष्टिर गौतमबुद्ध, नायक निल आर्मस्टन, युरी गागरिन, व्यारो आदि रहेका छन् । यसैगरी तत्सम शब्दहरूका रूपमा स्वअस्तित्व, अभिव्यक्ति, सूर्य रश्मि, शरीर, वस्त्र, विशाल, स्वभाव, शैली, इन्द्रेनी, संस्कृति शिव पार्वती साक्षी, प्राकृतिक, अग्रपङक्ती पलाश आकर्षक आदि रहेका छन् । यसरी नै तद्भव शब्दहरू आगो, हावा, बती, दिमाग, गाली, गाँस्दै बल, आदि रहेका छन् । त्यस्तै अल्प सङ्ख्यामा झर्रा (ठेट) नेपाली आषक, शब्दहरू ठ्याम्मै, दर्रा । अछुल्याइँ आदि रहेका छन् । भाषाले भावलाई सरल र सम्पेषय तुल्याएका छन् ।

शैलीको दृष्टिले हेर्दा यस उपन्यासमा दृश्यात्मक एवम् चित्रात्मक शैली, विम्बात्मक तथा आङ्कालीक शैली सरस र सङ्क्षिप्त शैली, अनुभूति प्रवाहमय संस्मरणत्मक शैली आकर्षक र प्रभावकारी शैली, वर्णात्मक शैली, चेतनाप्रवए शैली व्याङ्ग्यात्मक शैली आदिको सुन्दर प्रयोगले उपन्यासको सन्देश प्रवाहामा सरलता ल्याएको छ । अतः भाषा र शैलीको संयोजित विन्यासले उपन्यास आकर्षक र प्रभावकारी पुगेको छ ।

४.९.५ दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत उपन्यासमा आन्तरिक एवम् सीमित दृष्टिविन्दुको समुचित उपयोग भएको छ । म पात्रको प्रथम पुरुषीय दृष्टिविन्दुको आत्मपरक वा सेस्मखत्मक अनुभूति प्रवाहमय बचतशैली उपन्यासमा पाइन्छ । लेखक स्वयम्का जीवन भोगाइ र त्यसँग सम्बद्ध विविध घटना, सन्दर्भ आदिको वर्णात्मक प्रस्तुती म पात्रकै केन्द्रीयतामा अभिव्यक्त भएको छ । यस क्रममा नेपाल र नेपालबाहिरको भौतिक परिवेशलाई समेत चयन गरिएको छ । लेखकले देखेको सचा, वास्तविक संसार र नयाँ नेपालको परिकल्पना एवम् त्यसप्रतिको फूक्ष्म व्याङ्ग्यात्मक अभिव्यक्ति म पात्रले देखेका सपना र भोगेका जीवनघटनाको आकर्षक र प्रभावकारी प्रस्तुति प्रथम पुरुषिय (म पात्र केन्द्री) कथन शैलीमा नै भएको हुँदा उपन्यासको भाव गहनता र चेतनामूलक सन्देश सम्प्रेषणका रूपमा समेत कृति सफल र

सार्थक बन्न पुगेको छ । म पात्रको अभिव्यक्ती उपन्यासको कथानक वर्णनमा यसरी प्रस्तुत भएको छ । शग्रका केटी विस्मात, डर तर विशाल अकाङ्क्षाका लागि म उठे र उनीहरूले भनझैँ बाटो लागँ । म रङ्मडिएको बादलझै केही खोज्न थालँ । मेरा चिस्याइला मेरा शरीरमा के परेको थियो, म आश्चर्य चकि भएँ । मेरा शरीर सबै सुन्दर तर वर्णन गर्न नसकिने बस्त्रमा सजिएको रहेछ । भन्ने उक्त प्रसङ्गमा उपन्यासको तरङ्ग र निद्रापछिको यथार्थमा म पात्रकै मुखबाट निकै रोचक एवम् आकण्ड तफा चित्रण गरिएको छ । यसरी यसप्रकार कथानक वर्णनको सुरूदेखि अन्त्यसम्म नै लेखकको संस्मरणत्मक शैलीको अभिव्यक्ति म पात्रकै प्रथम पुरुष सर्वज्ञ दृष्टिविन्दुबाट भएकोले दृष्टिविन्दुको कोणबाट हेर्दा उपन्यास सवल र सार्थक देखिन्छ ।

४.९.६ उद्देश्य

प्रस्तुत उपन्यासमा उपन्यासकारले नयाँ नेपालको सुन्दर परिकल्पना गरेका छन् । जसरी सोचविचार र लक्ष्यविना कुनै कार्यको सफलतामा पुग्न सकिन्न, त्यसैगरी लेखकले हाम्रो अल्पविकसित देशलाई स्वर्ग बनाउने सपना बुन्दै स्वर्गकै परीहरूसँग स्वर्गमा पुगेर त्यहाँको सुखसान्ती र आनन्दको चरम सन्तुष्टि लिदै नेपाललाई स्वर्ग जस्तै सम्पन्न र सुन्दर बनाउने अनीष्ट उपन्यासकारको रहेको छ । सुख, शान्ति र आनन्दको संसार नै स्वर्ग भएकाले परीहरूसँगको स्वनिल संसारमा हराउँदै स्वर्गको वास्तविकता बोध गरी नेपाललाई पनि वर्तमान रोग, शोक, भोक, अशान्ति र विकृतिबाट सभ्य र सुन्दर नयाँ र सुनौलो राष्ट निर्माण गर्ने लेखकको उत्कय चाहना प्रकट गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य रहेको पाइन्छ । खासगर्रा उपन्यासकारको स्वष्निल वा अतिरजित अर्थात् काल्पनिक स्वर्गीय चेतनको माध्यमबाट नेपाल वर्तमान यथार्थता, कमजोरी र सभ्यता औल्याउँदै स्वर्गजस्तै नयाँ नेपाल बनाउने उद्देश्य व्यक्त गरिएको छ । यस महान् कार्यमा सबै नेपालीहरूको सोच बिचार, त्याग र सङ्घर्ष जरूरी छ । स्वर्ग पनि मेहनत र सङ्घर्षबाट नै बनेको हो । तसर्थ सबै नेपालीहरू ऐक्यवद्ध भएर देशलाई स्वर्ग बनाउनु पर्ने विचार यस उपन्यासमा उद्देश्य बनेर आएको छ ।

४.९.७ शीर्षक सार्थकता

प्रस्तुत उपन्यासको शीर्षक विषयवस्तु र उद्देश्यका दृष्टिले सार्थक रहेको देखिन्छ । सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल नामक उक्त उपन्यास अभिधा र प्रतीकात्मक लगायत व्यज्जनात्मक दृष्टिले समेत औचित्य पूर्ण बन्न पुगेको छ । अमिधा रूपमा उपन्यासकारले सुन्दर नेपालको स्पन्न, वर्तमान नेपालको यथार्थ चित्रण तथा नयाँ नेपालको सुनौलो सम्भावना युक्त चिन्तन प्रकटीकरणबाट कोणबाट शीर्षक औचित्यपूर्ण बन्न पुगेको छ । साथै प्रतीकात्मक र व्यङ्गात्मक अर्थका रूपमा नेपालीहरूप्रति स्वर्गको सुन्दर प्रतिविम्ब देखाउँदै स्वर्गका परीहरूको सङ्घर्ष साँच्चै देश स्वर्ग बन्ने प्रतीकात्मक अर्थ व्यक्त गरिएको छ । व्ङ्ग्यात्मक रूपमा भने नेपालीहरूको अल्छीपन, लाचारीपन, गैरजिम्मेवारी, खोक्रो, मीठा र चिल्ला आश्वसानप्रति तीखो व्याङ्ग्य प्रस्तुत गरिएको छ । अतः तीनवटै कोणबाट यस उपन्यासको शीर्षक सार्थक रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

४.९.८ निष्कर्ष

सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल उपन्यासलाई औपन्यासिक तत्वको आधारमा विश्लेषण गरेर हेर्दा विगत देखि वर्तमान र भविष्यसम्मका समयसन्दर्भ, नेपालदेखि विश्व परिवेश, पृथ्वीदेखि स्वर्गसम्मका स्थान, भौतिकदेखि मानसिक विम्ब र त्यसबाट उत्पन्न कल्पना, चिन्तन, विचार आदिलाई रोचक विषयवस्तुको रूपमा गरिएको आख्यानत्मक वर्णन उपन्यासको कथानक बनेर आएको छ । पात्रका दृष्टि चरित्रका कोणबाट हेर्दा बहु पात्र बिचको रोचक सम्वाद, मानिसदेखि मानवेतर (परीहरू) सम्मका पात्र, चरित्रले कथालाई आकर्ष रूपमा अघि बढाएको देखिन्छ । परिवेशका आधारमा हेर्दा भौतिक मानसिक, सामाजिक, भौगोलिक, प्राकृतिक लगायत नेपाल र विश्व परिवेश तथा स्वर्ग सम्मको सुन्दर बातावरण अएको छ । दृष्टिविन्दुका दृष्टिले हेर्दा उपन्यासकार स्वयम् द्रष्टा भई प्रथम पुरुषीय (म पात्र केन्द्री) सर्वज्ञ दृष्टिविन्दुको कलात्मक उपयोग रहेको छ । लेखकको संस्मरणात्मक स्कालापीय वर्णनात्मक प्रस्तुती म पात्रकै माध्यमबाट अभिव्यक्त

भएको छ । भाषाशैलीका आधारमा हेर्दा सरल, शिष्ट बोधगभ्य भाषाको प्रयोग रहेको छ । शैली, विम्बात्मक प्रतीकात्मक शैली चित्रात्मक एवम् दृश्यशैली, व्यज्जनात्मक शैली, कलात्मक तथा सरस र प्रभावकारी चेतनयुवाहरू शैलीको सुन्दर संयोजन रहेको छ । नेपाललाई स्वर्ग जस्तै सुन्दर बनाउन र समद्ध सबै नेपालीहरू मन, वचन र कर्मले राष्ट निर्माणमा लाग्नुपर्ने उद्देश्य रहेको छ । शीर्षक औचित्यका कोणबाट हेर्दा अभिधा प्रतीकात्मक र व्यङ्जनात्मक तीनवटै दृष्टिले अर्थयुक्त एवम् सार्थक बन्न पुगेको छ । अतः सपना यथार्थ र नयाँ नेपाल उपन्यास औपन्यासिक तत्वका दृष्टिले सफल, सार्थक र प्रभावकारी बन्न पुगेको छ ।

उनको उपन्यासमा सपना, यथार्थ र नयाँ नेपाल देशमा २०५२ साल पछि सुरु भएको आन्दोलन र त्यस आन्दोलनले युवा जगत्मा देखिएको सपना वा जुन सपना देखेर युवाहरू आन्दोलनमा सहभागी भएका थिए तर त्यो सपना पछि यथार्थमा परिणत हुन नसकेको कुरा देखाउन खोजेका छन् । त्यस्तै गरी कुनै पनि कार्यको सुरुवात गर्ने र त्यसलाई सफल पार्नको लागि पहिले सपना देख्नु पर्ने र त्यसेको आधारमा अगाडि बढेमा सफल हुन सकिनेछ भन्ने कुरा पनि उनको यो उपन्यासमा पाइन्छ । त्यसैगरी हामीले जुनकुरा सपनामा देखेका हुन्छौं तर सबैकुरा सपनामा देखेजस्तो नहुन सक्छ भन्ने कुरा पनि यस उपन्यासमा पाइन्छ ।

त्यसैगरी उनको वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कविताहरूमा अहिले विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको हिसांत्मक गतिविधि र त्यसले पारेका असरहरूलाई देखाउन खोजिएको छ । त्यसैगरी अहिलेका शासक तथा मानिसहरू अहिंसाको भन्दा पनि हिंसाको राजनीतिमा रमाउने गरेका छन्, जतातत‌ै हिंसा भड्किएको छ । एकले अर्कालाई सहयोग र समर्थन भन्दा पनि असहयोग तथा एकले अर्काको अतिस्त्व स्वीकार नगर्ने अवस्थामा पुगेका छन् भने देश भित्र पनि ग्रामीण भेगका बस्तीहरूमा मानिसहरू बसोबास गर्न छाडेका छन् । बस्तीहरू उजाड भएका छन् जस्ता भावहरू पाइन्छ ।

यस्तै उनको रचनामा देशमा बढ्दै गएको द्वन्द्व अनि त्यसले पार्ने प्रभावलाई विशेष गरी प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । देशमा दिनदिै द्वन्द्व बढ्दै गएको राजनैतिक अस्थिरता बढ्दै गएको देशमा भ्रष्टाचार तथा विसङ्गति बढ्दै गएको मानव बेचबिखन हिंसा जस्ता अपराधिक गतिविधिले प्रश्रय पाँदै गएको भाव पाउन सकिन्छ । त्यसै उनका कृतिहरूमा देशमा अब शान्तिको खाँचो र देशलाई विकासको गतिमा अगाडि बढाउनु पर्छ भन्ने भाव पाइन्छ ।

उनको कथा सङ्ग्रह प्रेमी र लालप्रसादको देश कथा सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कथाहरूमा देशमा बेरोजगार र अशिक्षा तथा अस्थिरताको कारणले गर्दा भर्खका युवाहरू जो घर परिवारमा बसेर आफ्नो परिवारसँग रमाएर रहनुपर्ने अवस्थामा विदेसिन बाध्य हुनु परेको छ । नेपालीहरूले देशमा फैलिएको हत्या हिंसा तथा द्वन्द्वले गर्दा आफ्नो परिवार नै छाडेर विदेशित बाध्य भएका छन् । त्यस्तै कति आफ्नो यौवनको कलिलो अवस्थालाई पूरा गर्न नपाउँदै घर छाडेर हिँड्नु परेको अवस्थालाई उजागर गरिएको छ भने कतै सामाजिक तथा मनोवैज्ञानिक विषयवस्तुलाई पनि उठान गरिएको छ ।

पाँचौं परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश

प्रस्तुत शोध विश्लेषणअन्तर्गत उनका हाल उपलब्ध रहेका २ कविता कृति तथा १ उपन्यास कृति कथासङ्ग्रह गरी जम्मा ५ कृतिहरूको विश्लेषण गरिएको छ । मूलतः कविताको सैद्धान्तिक तत्व तथा उपन्यासका तत्वहरूका आधारमा गरिएको उक्त शोध कार्य जम्मा पाँच परिच्छेदमा सम्पन्न गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेदमा शोधपरिचय, दोस्रो परिच्छेदमा शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, तेस्रो परिच्छेदमा शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व र साहित्य चौथो परिच्छेदमा शिवसुन्दर पुडासैनीको कृतित्वको विश्लेषण तथा पाँचौं परिच्छेदमा उपसंहार तथा निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधकार्यको परिच्छेदगत चिनारीलाई संक्षेपमा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ -

पहिलो परिच्छेदअन्तर्गत शोधको परिचय शीर्षक दिइएको छ । यसभित्र शोधको शीर्षक, शोधको प्रयोजन, शोधको समस्या कथन, शोधको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको औचित्य र महत्व शोधको सीमाङ्कन, शोधविधि (सामग्री सङ्कलन) र शोध विश्लेषण विधि, शोधको सीमाङ्कन तथा शोधपत्रको सम्भावित रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदअन्तर्गत शिवसुन्दुर पुडासैनीको जीवनी शीर्षक रहेको छ । यस भित्र विषय उद्देश्य, पुडासैनीको जन्मस्थान र वंशवृत्त, बाल्यकाल, उपनयन, शिक्षा दीक्षा औपचाकिर शिक्षा अनौपचारिक शिक्षा र स्व.अध्ययन, विवाह, पारिवारिक पृष्ठभूमि, आर्थिक स्थिति, कार्य क्षेत्र र आजीविका, रुचित तथा स्वभाव, साहित्य यात्रा, लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी, अनौपचाकिर यात्रा,

औपचारिक यात्रा, कृति र रचनाहरू, सामाजिक क्षेत्रमा संलग्नता र कार्यविधि, सम्मान तथा पुरस्कार, साहित्यिक अवधारणा र जीवनदर्शन तथा निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदअन्तर्गत शिवसुन्दर पुडासैनीको व्यक्तित्व र साहित्यिक घटनाक्रम शीर्षक रहेको छ । यसभित्र पुडासैनीको व्यक्तित्व व्यक्तित्वका विविध पक्षहरू निजी तथा आन्तरिक व्यक्तित्व, बाह्य व्यक्तित्व-सार्वजनिक व्यक्तित्व, साहित्यिक व्यक्तित्व, कवि व्यक्तित्व, कथाकार व्यक्तित्व औपन्यासिक व्यक्तित्व, साहित्यतर व्यक्तित्व, समाजसेवी व्यक्तित्व, बहुभाषी तथा कुशल व्यक्तित्व, अध्यापक व्यक्तित्व, अभिभावक व्यक्तित्व तथा परिच्छेदगत निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा शिवसुन्दर पुडासैनीको कृतित्वको विश्लेषण शीर्षक रहेको छ । यसअन्तर्गत प्रेमी इरा र लालप्रसादको देश कथासङ्ग्रहहरू, वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू तथा अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला कविता सङ्ग्रह तथा स्वप्त यथार्थ र नयाँ नेपाल उपन्यास सङ्ग्रह गरी जम्मा ४ कृतिहरूको तत्वगत विश्लेषण गरिएको छ । कथा, उपन्यास र कविताको सैद्धान्तिक तत्वका दृष्टिले गरिएको प्रस्तुत शोध अध्ययनमा कथा सङ्ग्रहको विश्लेषणका क्रमत कथाका तत्वहरू कथावस्तु, चरित्र वा पात्र, परिवेश, दृष्टिविन्दु, भाषाशैली, उद्देश्य तथा निष्कर्षको चर्चा गरिएको छ ।

पाँचौं परिच्छेदमा उपन्यास कृति विश्लेषणको रूपमा कथावस्तु, पात्र/चरित्र, परिवेश, दृष्टिविन्दु, भाषाशैली, उद्देश्य तथा निष्कर्ष लगायतका उपशीर्षक दिइएको छ । यसरी नै कविता विश्लेषणका निम्ति कविताका अनिवार्य घटकहरूलाई-विषयवस्तु, संरचना, भावविधान, लयविधान, भाषाशैली (विम्ब-प्रतीक तथा अहंकार योजना सहित), उद्देश्य, शीर्षक र निष्कर्ष दिई शोधनिष्ठ अध्ययन विश्लेषण गर्दै शोध निष्कर्षमा पुगिएको छ ।

यसरी प्रस्तुत परिच्छेदमा शोधको सारांशका रूपमा उपसंहार, उपलब्धिसहित निष्कर्ष तथा अन्त्यमा सन्दर्भ सूची दिई शोधकार्यलाई शोधनिष्ठ, व्यवस्थित रूपमा सम्पन्न गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकमा गरिएको प्रस्तुत शोधधनिष्ठ अध्ययन-विश्लेषणबाट प्राप्त उपलब्धिलाई निष्कर्षका रूपमा बुँदागत टिपोट यसप्रकार गरिएको छ -

१. विश्लेषित कृतिहरूमा नेपाली समाजभित्र देखिएका राष्ट्रियता, विकृति-विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार, दमन, शोषण, स्वाभिमान भ्रष्टाचार, युद्ध भाव र सन्त्रास आदिलाई सिर्जनाको विषयवस्तुको रूपमा चयन गरी नेपालीहरूका जीवन भोगाइका अनुभव-अनुभूति संवेद्य भाव अनुकुल आख्यान चित्रण गरिएको हुँदा विषयवस्तु औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

२. पात्र वा चरित्रका कोणबाट विश्लेषण गरेर हेर्दा कथा र उपन्यासमा लेखकको कृतिगत उद्देश्य अनुरूपका चरित्रको संयोजन गरिएको देखिन्छ । पात्रहरूले घटनाहरूलाई रोचक, कौतूहलपूर्ण तथा प्रवाहमय रूपमा अघि बढाउँदै मूल उद्देश्यमा पुऱ्याएका छन् । अतः प्रमुख सहायक र गौण तीनवटै तहका चारित्रिक भूमिका महत्वपूर्ण रहेको पाइन्छ ।

३. दृष्टिविन्दुको कोणबाट विश्लेषण गरेर हेर्दा कथा सङ्ग्रहमा तृतीय पुरुष (ऊ पात्र केन्द्री) सीमित दृष्टिविन्दुको समुचित उपयोग भएको छ । उपन्यास कृतिमा चाहिँ लेखक स्वयम्को प्रथमपुरुषीय सर्वज्ञ दृष्टिविन्दु (म पात्र केन्द्री) को कुशल प्रयोग भएको देखिन्छ । उपन्यासकारको जीवन-जगत् र कल्पनाका विविध अनुभूति

आदिलाई संस्मरणात्मक तथा एकालपीय वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिउको छ । दृष्टिविन्दुको दृष्टिले दुवै कृति सबल बनेको छ ।

४. संरचनाका दृष्टिले हेर्दा पुडासैनीका कृतिहरू सुगठित र सुदृढ रहेका छन् । भाव-आख्यानको सन्तुलित संरचनाले कृतिलाई सबल तुल्याउँदै उद्देश्यसम्म पुऱ्याएको छ ।

५. भावगत कोणबाट हेर्दा विश्लेष्य कृति तथा रचनाहरू भावगत गहनताले युक्त रहेको पाइन्छ । राष्ट्रियता, स्वाभिमान, मानवता, न्याय, स्वतन्त्रता एवम् मौलिक अधिकार लगायतका पक्षमा सशक्त स्वर व्यक्त गरिएको हुँदा भावविधान गहन तथा चेतनप्रवाहमा बन्न पुगेको छ ।

६. लयको कोणबाट प्रस्तुत कृतिहरू आख्यानात्मक शैलीको गद्याख्यान लय अर्थात् मुक्त लयढाँचाले युक्त रहेको छ । गद्यमा भएर पनि बाह्य तथा आन्तरिक अनुप्रास योजनाले लयात्मक, संगीतमय तथा श्रुतिमधुर बन्न पुगेको छ । लयले कृति रचनाको भावबोधमा सरलता एवम् रोचकता प्रदान गरेको छ ।

८. भाषाशैलीको आधारमा हेर्दा शोध्य कृतिहरू सरल, संक्षिप्त एवम् बोधगम्य भाषाको प्रयोग पाइन्छ । साथै तत्सम, तद्भव, आगन्तुक तथा झर्रा नेपाली शब्दको मिश्रित प्रयोग गरिएको छ । यसैगरी सरस शैली, काव्यात्मक शैली, व्यङ्ग्यात्मक शैली, संस्मरणात्मक शैली दृश्य शैली एवम् आकर्षक शैलीको प्रयोगले कृति- रचना कलात्मक तथा विशिष्ट बन्न पुगेको छ ।

८. उद्देश्यको कोणबाट हेर्दा रचनाकार वा सर्जकको सिर्जनात्मक प्रतिभाको उजागर गर्ने चाहना, नेपाली समाजका विविध क्षेत्रमा देखिएका विसङ्गतिको उद्घाटन गर्नु, समाजका कमजोरीको सुधार तथा विसङ्गति विकृतिको अन्त्य गर्दै समुन्नत राष्ट्र र सुखी नेपालीको चाहना प्रकट गर्नु देशप्रेम र मानवताको मार्गमा हिँड्न

नेपालीहरूलाई आग्रह गर्नु लगायतका कुराहरूक विश्लेषित शोधको उद्देश्य रहेको हुँदा उद्देश्यको दृष्टिले हेर्दा उपयुक्त एवम् सान्दर्भिक रहेको छ ।

९. शीर्षक सार्थकताको दृष्टिले कृति-रचनाहरू अभिधा लक्षणा र व्यञ्जना तीनवटै रूपले उर्पयुक्त तथा सार्थक बन्न पुगेको छ । पाठकको सक्ने भावानकूल शीर्षक चयन गरिएको हुँदा प्रयुक्त रचनाहरू शीर्षकीय दृष्टिले सार्थक बन्न पुगेको छ ।

१०. शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवनी र व्यक्तित्वका विविध पाटाहरूको अध्ययन विश्लेषण गरेर हेर्दा यससँग सम्बद्ध घटना, जीवन भोगाइ, अनुभव, कार्य, प्रेरणा, प्रमुख आदिले साहित्य सिर्जनामा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको सिद्ध भएको छ ।

यसरी शिवसुन्दर पुडासैनीको जीवन व्यक्तित्व र कृतित्वमा आधारित प्रस्तुत शोधकार्य शैक्षिक, व्यावहारिक, साहित्यिक एवम् अनुसन्धानात्मक दृष्टिले समेत उपयोग तथा औचित्यपूर्ण बन्न पुगेको छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

जि.सी., उज्ज्वल (२०६७). 'भूमिका', *अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला.* नुवाकोट : नुवाकोट साहित्य प्रतिष्ठान ।

ढकाल, नवराज (२०६१). "कहालिलाग्दो परिवेशमा बुद्धको खोजी". *राजधानी.* साउन, पृ. ग-घ ।

थापा मगर, क्षितिज (२०६१). "हिंसाको अल्पायु चिनेका कविताहरू". *समीकरण.* मंसिर २३, पृ. ४-५ ।

पुडासैनी, शिवसुन्दर (२०६१). *वर्तमान, बुद्ध र मान्छेहरू.* लेखक स्वयम् ।

पुडासैनी, शिवसुन्दर (२०६७). *सपना यथार्थ र नयाँ नेपाल.* नुवाकोट : नुवाकोट साहित्य प्रतिष्ठान ।

पुडासैनी, शिवसुन्दर (२०६७). *अब देश कङ्गो बन्ने हल्ला.* नुवाकोट : नुवाकोट साहित्य प्रतिष्ठान ।

पुडासैनी, शिवसुन्दर (२०७४). *भविष्यको बाटो.* काठमाडौं : ज्ञानज्योति पुस्तक पब्लिकेसन ।

पुडासैनी, शिवसुन्दर (२०६१). "वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू". *नयाँ रूपरेखा साप्ताहिक.* साउन २४, पृ. ६-६ ।

प्रश्रित, मोदनाथ (२०६१). 'भूमिका'. *वर्तमान बुद्ध र मान्छेहरू.* लेखक स्वयम् ।

पोखरेल, देवराज र अन्य (२०६८) "पुडासैनीका दुई कृति विमोचित". *नेपाल.* पृ. ४-४ ।

बन्जारा, विनय (२०६८). "शिवसुन्दरका दुई कृति सार्वजनिक". *त्रिशुली प्रवाह.* जेठ, पृ. ६-६ ।